

JÁNOSI CSONGOR

ARISZTOKRATA SORS A KOMMUNISTA RENDSZERBEN.
GRÓF BETHLEN BÉLA (1888-1979)*

Bethleni gróf Dr. Bethlen Béla Aranyosgyéresen, 1888. november 2-án született. Édesapja bethleni gróf Bethlen Bálint, édesanyja uzoni Béli Berta grófnő. Családjá számos híres személyiséget adott az évszázadok során.¹ Pozsonyi és berlini tanulmányait a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatta. Ezzel párhuzamosan a kolozsmonostori Magyar Királyi Gazdasági Tanintézetben mezőgazdaságot tanult. 1910-ben jogi doktorátust szerzett. Kezdetben Kolozs vármegye díjtalan közigazgatási gyakornokaként dolgozott,² majd katonai szolgálata után beválasztották a kolozsvári városi törvényhatósági bizottságba, ahol tiszteletbeli szolgabírói minőségben működött 1911–1914 között. Részt vett az első világháború küzdelmeiben,³ majd 1918-ban, az összeomlás után leszerelt, és hazatért Kolozsvárra. 1919. május 5-én feleségül vette gönczruszakai Kornis Klára grófnőt, házasságukból négy leányuk született: Éva, Klára, Ilona és Ágnes.⁴

Az impériumváltást követően Bethlen Béla a közélettől visszavonultan családjának és gazdaságának élt. Mintegy 1000 holdas birtokán jelentős szarvasmarha- és sertésenyészetet, továbbá elismert ménest tartott fenn. Képzett mezőgazdászként jelentős szerepet vitt az erdélyi földbirtokosok érdekvédelmi szervezeteiben és a szövetségi mozgalomban. A két világháború közötti időszakban az Erdélyi Gazdasági Egyesület Szamos Megyei Gazdasági Egyesületének vezetője volt,⁵ akinek több mezőgazdasági és agrárpolitikai cikke is megjelent az erdélyi szaklapokban. Emellett a Szentbenedeki Elektromosmű

* A tanulmány alapját képező kutatást az MTA Domus szülőföldi ösztöndíj 2019. évi pályázata és a Balassi Intézet – Bukaresti Magyar Intézet támogatta.

¹ Vö. LUKINICH Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története*, Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2011; JÁNOSI Csongor: *COURAGE Registry. Bethlen Alapítvány Gyűjteménye. Bethlen Anikó, L.*: <<http://hu.cultural-opposition.eu/registry/?lang=hu&uri=http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n47278&type=people>> (letöltve: 2019. 12. 17.).

² A vármegyéről, *Ellenzék*, 1909. december 27., 30. évf., 292. szám, 3. p.

³ Az aranyarkantyús vitézek, *Budapesti Hírlap*, 1916. december 23., 36. évf., 356. szám, 8. p.; Az új aranyarkantyús vitézek, *Magyarország*, 1916. december 24., 23. évf., 357. szám, 21. p.

⁴ Bethlen, *Képes Krónika*, 1930. november 30., 12. évf., 48. szám, 33–34. p.

⁵ Szamosmegye népe haladni akar, *Magyar Nép*, 1929. október 26., 9. évf., 43. szám, 768–769.p.; Kulturelőadások Somes-megyében, *Keleti Újság*, 1935. március 8., 18. évf., 55. szám, 4. p.; Az EGE Szamos-megyében, *Ellenzék*, 1937. augusztus 29., 58. évf., 198. szám, 10. p.

vek Részvénytársaság elnöke⁶ és az Erdélyi Bank többször is megválasztott igazgatósági tagja.⁷ Politikai téren a Magyar Párt Szamos Megyei tagozatában tevékenykedett, melynek elnöki tisztét is ellátta.⁸ Az egyházi életben is szerepet vállalt, 1920-tól a széki egyházmegye gondnoka, illetve főgondnoka,⁹ aki az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának tagjaként a felekezeti iskolák ügyét, illetve a magyar anyanyelvi oktatás lehetőségeit is segítette.¹⁰

Észak-Erdély visszacsatolása után 1940–1944 között Szolnok-Doboka és Beszterce-Naszód vármegyék főispánjává nevezték ki. Mérsékelt gondolkodású személyiség volt, a transzszilván gondolat elkötelezettje, aki Magyarországon német megszállása után tiltakozásul lemondott hivataláról. Az 1944. augusztus 29-én hatalomba lépő Lakatos-kormány szeptember 1-jén kinevezte Észak-Erdély kormánybiztosává.¹¹ Ekkori működése jól ismert, többszöri kiadást is megért emlékiratai, visszaemlékezései alapján.¹²

Figyelembe véve az eddigi ismereteket, e tanulmányban, a bukaresti Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltárában felelhető hétkö-

⁶ Tízmillió lej külföldi kölcsönt kapott a Szentbenedeki Elektromosművek Rt. Az Erdélyi Bank és Takarékpénztár folyósította a kölcsönt, *Keleti Újság*, 1928. június 28., 11. évf., 143. szám, 7. p.

⁷ Az Erdélyi bank és takarékpénztár részvénytársaság közgyűlése, *Ellenzék*, 1925. április 27., 46. évf., 96. szám, 6. p.; Az Erdélyi Bank közgyűlése. Ötven lei dividendát fizet az intézet, *Ellenőr*, 1928. április 2., 15. évf., 7. szám, 39. p.; 120 millió lejre emeli alaptőkét az Erdélyi Bank, *Keleti Újság*, 1935. április 27., 18. évf., 96. szám, 6. p.

⁸ Szamos megyében is megalakult a megyei tanács, *Ellenzék*, 1930. február 26., 51. évf., 46. szám, 4. p.; A szamos megyei Magyar Párt tiltakozik az ellen, hogy Desbordes Ernőt a nagygyűlésre beengedjék, *Keleti Újság*, 1933. június 30., 16. évf., 146. szám, 5. p.; Választási mozgalmak. Különbféle eljárások a választási igazolványok körül. Az Argetoi-anu-párt megtévesztő választási jele, *Magyar Lapok*, 1937. december 11., 6. évf., 256. szám, 3. p.; Választmányi gyűlést tartott a Magyar Párt szamos megyei tagozata, *Keleti Újság*, 1938. február 4., 21. évf., 26. szám, 6. p.

⁹ Egyházi vezetőink példamutatása a gyümölcskultúra terén, *Kertgazdaság*, 1935. július 1., 1. évf., 2. szám, 4–5. p.; Vásárhelyi János püspök nagy ünnepek keretében felavatta a magyarnemeyei Kálvin-házat, *Ellenzék*, 1938. szeptember 7., 59. évf., 202. szám, 7. p.; Komoly építőmunkáról adott számot a Széki Református Egyházmegye közgyűlése, *Keleti Újság*, 1939. október 29., 22. évf., 249. szám, 4. p.

¹⁰ Kisajátították az újosi magyar iskola tantermét és udvarát. A megyei agrárbizottság elvette a református iskola épületét és odaadta a román tannyelvű állami iskolának, *Keleti Újság*, 1930. október 17., 13. évf., 230. szám, 2. p.

¹¹ Észak-Erdély 1940–1944 közötti időszakáról L.: SÁRÁNDI Tamás (szerk.): *Levezényelt visszacsatolás. A magyar katonai közigazgatás Észak-Erdélyben, 1940*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016.; SÁRÁNDI Tamás – TÓTH-BARTOS András (szerk.): „*Kis magyar világ*”. *Észak-Erdély 1940–1944 között*. L.: <<http://adatbank.transindex.ro/belso.php?alk=66&k=5>> (letöltve: 2019. 12. 18.).

¹² L.: Gróf BETHLEN Béla: *Visszaemlékezéseim. A cenzúrázatlan és teljes változat*. Sajtó alá rendezte KOVÁCS Attila Zoltán, Szépművészeti Könyvek, Budapest, 2019; BETHLEN Béla: *Észak-Erdély kormánybiztos voltam. Az emlékiratot sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta ROMSICS Ignác, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.*

tetes megfigyelési-adatgyűjtő dosszié alapján, Bethlen Béla életéből a romániai kommunista rendszerhez igazodó két fontos szakasz feldolgozása tűnt célszerűnek: a dési purifikációs bizottság és a kolozsvári népbíróság előtti 1945–1946. évi történések, illetve a Securitate megfigyelése alatti 1957–1977 közötti évtizedek.

A dési purifikációs bizottság és a kolozsvári népbíróság előtt: közelmúlt górcső alatt (1945–1946)

Budapest ostroma után, amint a háborús helyzet lehetővé tette, Bethlen Béla visszatért Erdélybe, ahol kezdetét vette meghurcolása, mely végül 5 éves börtönbüntetéséhez és további 3 éves internálásához vezetett. 1945. március 14-én jelentkezett Désen, az illetékes helyhatósági szerveknél, a rendőrségen, ahonnan aztán átkerült a Sziguráncára.¹³ Ez utóbbi szerv¹⁴ adta át néhány nappal később a helyi szovjet parancsnoknak, aki őrizetbe vette, majd felküldte a Budapesten állomásozó Szovjet Katonai Főparancsnokságnak. Rákosszentmihályon tartották előzetes letartóztatásban március 27-ig, majd az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjai, dálnoki Miklós Béla vezérezredes, miniszterelnök, Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter és Kovács Béla belügyminiszter-helyettes politikai államtitkár előtt is tisztázta magát. Március 31-én kiállították az erről szükséges iratot és hivatalos orosz nyelvű másolatot is készítettek hozzá.¹⁵ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1366-1945. számú és Teleki Géza szignózta igazolása felmentette Bethlen Bélát és ártatlannak minősítette tevékenységét.¹⁶ Az iratokkal felvértezett gróf április 10-én ismét hazaindult, majd újra megjelent a Szamos megyei prefektus és a dési szovjet katonai parancsnok előtt, akik tudatták vele, minden rendben van, és innentől kezdve garantálják, hogy semmiféle kellemetlenséggel és következménnyel nem kell számolnia. 24 órával később, a dési Sziguránca ismét letartóztatta, majd 4 heti előzetes letartóztatás után újabb purifikációs procedúrának vetették alá. Olyan eseményekért, amelyben a szovjet és magyar hatóságok ártatlannak találták, a dési bizottság vétkesnek nevezte és internálással büntette. Bethlen úgy vélte, hogy a szovjet és magyar bizottságok illetékesebbek voltak, főleg, hogy a legcsekélyebbek bűnöket is akasztással büntették.¹⁷

¹³ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității [Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltára, a továbbiakban ACNSAS], fond Informativ [Megfigyelési-adatgyűjtő fond], 596325 számú dosszié [a továbbiakban sz. d.], 7. kötet, 181. (háttoldal) f.

¹⁴ L.: BANDI István: Román titkosszolgálatok intézménytörténeti áttekintése az első világhégtől a királyság bukásáig, In: *Utak a Teleki térről. Esszék és tanulmányok a 75 éves M. Kiss Sándor tiszteletére*, Antológia Kiadó, Lakitelek, 2018, 23–45. p.

¹⁵ BETHLEN: *i. m.*, 221–222. p.

¹⁶ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 111., 168. (háttoldal is) f.

¹⁷ Uo., 182–183. f.

A bethleni gróf viszontagságai – hozzávetőlegesen 800 hold szántó és 200 hold erdő tulajdonosa¹⁸ – az 1945. március 23-án közzétett 187. számú romániai agrárreform rendelkezéseire kötődtek, amely a kisajátítást meghatározó második fejezet 3. cikkelyének „b” pontjában kimondta, hogy államosítandó mindazok földje és egyéb tulajdona, akik háborús bűnösök és az ország katasztrófájáért felelősek. Ugyanezen cikkely „c” pontja hasonlóan rendelkezett azokról, akik Románia területéről a háború következtében 1944. augusztus 23. után elmenekültek. Bethlent érintette ugyanakkor a „h” pont is, amely az 50 hektár fölötti birtokok kisajátítását írta elő. A korábbi 1921. évi agrárreformhoz képest kellemetlen újdonság volt, a kisajátítások 6. cikkelye, amely kimondta, hogy a földművelést szolgáló mezőgazdasági gépek az állam tulajdonába kerülnek, melyek bérlésére a termelőknek a megyeközpontokban nyílik majd lehetőségük. Ugyanezen cikkely szerint az egyéb mezőgazdasági eszközök és igásállatok a kisajátított mezőgazdasági területtel arányosan kerülnek az állam tulajdonába, melyeket aztán kiosztanak a földosztásban részesült parasztok között. A 3. és 6. cikkelyben érintettek mezőgazdasági javait azonnal, kárpótlás nélkül kisajátították és állami tulajdonba kerültek.¹⁹

Ennek fényében kell tehát értelmezni Bethlen járási Agrárreform Bizottságának 278/1945. számú átiratát, amely jelentős számú nyilatkozatanyag kíséretében, Calomfir Radu főtörzsörmester, bethleni csendőrpáncsnok előtt, feljelentette Bethlen Bélát a magyar adminisztráció négy éve alatti működéséért, megvádolva a román lakossággal szemben tanúsított embertelen bánásmóddal, kínzással és deportálással. Calomfir értelemszerűen a megbízás szellemében cselekedett. Egy datálatlan, vélhetőleg 1945. áprilisi jelentésben, 22 pontba sorolva a különböző általánosságokat soroló nyilatkozatokat, konklúzióként kimondta: „Bethlen község és a környékbeli községek teljes lakossága Bethlen Béla gróf letartóztatását és lágerbe történő internálását kéri.”²⁰

Az újra őrizetbe vett egykori főispán a két vármegye lakosságának tagjaitól begyűjtött nyilatkozatokkal próbálta tisztázni magát elsősorban olyan vádak ellen, mint zsidó-, és románellenes intézkedések. Kasztiner István a Bányatárspengztári rendelő igazgató főorvosa, a nagybányai egészségügyi szakszervezet elnöke, 1945. március 22-ei írásos dési nyilatkozatában tanúsította, hogy előző év őszén, az erdélyi hadművelleti kormánybiztos közbelépésével a német Gestapo elől megmentette.²¹ Dr. Daday Loránd, Szolnok-Doboka

¹⁸ BETHLEN: *i. m.*, 11. p.

¹⁹ *Hivatalos Közlöny*, 68. szám, 1945. március 23.

²⁰ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 98–102. f.

²¹ Kasztiner személyes kihallgatáson közölte a főispáni hivatalban Bethlennel, hogy német katonai rendőr kereste fel 1944. szeptember 15-én állami korhízi lakásán és adatókat követelt Dr. Ádám Lajos budapesti egyetemi tanár származásáról, politikai múltjáról. Ugyanaznapra beidézte Kasztinert is a dési német katonai rendőrségre, „hogy ott letartóztassanak és Németországba hurcoljanak”. A kormánybiztos telefonon tiltakozott a német félnél, azzal érvelve, hogy magyar állampolgárt nem lehet a lakásán zaklatni és csak magyar közhatóság hallgathatja ki. Közölte ugyanakkor, hogy Kasztiner

vármegye 1941/42. évi tanfelügyelője, 1945. április 23-ai dési nyilatkozatában tanúsította, hogy az 1940/41. tanévben az előző évben megállapított százalékon felül „arra érdemes, jó tanuló zsidó gyermeket a dési gimnáziumba rendes tanulóként felvételre”. Az erre vonatkozó főispáni rendeletet Daday kézbesítette Husz Ödön, akkori dési gimnáziumi igazgatónak, aki a már betelt létszám ellenére, az akkori viszonyok szerint törvénytellenesen, a gyereket „a dési gimnázium harmadik vagy negyedik osztályába rendes tanulóként felvette”.²² Ment Stella, háztartásbeli, dési lakos, 1945. április 24-i nyilatkozatában szintén az egykori főispán mellett foglalt állást. 1944 áprilisában létrehozták a Déstől körülbelül 3 kilométerre fekvő Bungur erdőben azt a gettót, amelyben a szamosújvári mellett a megye zsidó lakosságának nagyobbik részét összegyűjtötték.²³ A magyar állami rendőrség 1944. május 9-én, azzal a váddal tartóztatta le Mentet, hogy a deportáltak javait megőrzésre átvette. Az előzetes letartóztatás a dési törvényszéki börtönben június 20-ig tartott, amikor Bethlen Béla közbenjárására végül elkerülte az internálást és szabadon bocsátották.²⁴ A Ment-ügyben végzett közbenjárást Chirtoş Victor nyugalmazott rendőrfelügyelő is megerősítette 1945. május 8-ai nyilatkozatában, aki személyesen is jelen volt, amikor Bethlen a dési hatóságokkal és a budapesti rendőr-igazgatósággal tárgyalt.²⁵ Berkovics Sámuel bethleni lakos 1945. május 1-jei nyilatkozatában szintén Bethlen mellett foglalt állást. 1942. június 20-án a három Berkovics fivér katonai behívót kapott az ukrán frontra, de a főispán személyesen közbenjárt a sorozó bizottság előtt és elérte, hogy a három testvérből Sámuel otthon maradhasson.²⁶ Neményi Pál, a dési főispáni hivatal tisztviselője, 1945. május 5-én szintén pozitívan nyilatkozott. Tanúsága szerint 1941-ben, amikor a magyarországi zsidótörvények „az állampolgárok egy részétől az életlehetőség utolsó morzsáját is elakarták kobozni”, állásban megmaradni, de különösen közhivatalba bejutni, a lehetetlenséggel volt határos. Ilyen körülmények között állt a főispán elé, a maga számára állást és négytagú családja részére életlehetőséget kérve, a korábbi sikertelenségek okán, meglehetősen gátlásokkal eltelve. Érthető volt meglepetése, amikor segédjegyzői kinevezését rövidesen kézhez kapta. Az öröm pár hónapig tartott. Neményi saját szemével látta azt a miniszteri rendeletet, amely zsidó

Dés közegészségügyének legnehezebb időszakában érkezett a városba, aki négy MÁV pályaorvost helyettesítő orvosi munkát is végez, és nem köteles a német katonai rendőrségen megjelenni. Bethlen a továbbiakra nézve meghagyta, ha magyar állampolgár ellen valami kifogás merül fel, csak rajta keresztül a kormánybiztoson át, csak írásban vagy telefonon kérhetnek útbaigazítást. Uo., 169, 192. f.

²² Uo., 166. f.

²³ BRAHAM, L. Randolph: *Genocide and Retribution. The Holocaust in Hungarian-Ruled Northern Transylvania*, Kluwer - Nijhoff Publishing, Boston - The Hague - Dordrecht - Lancaster, 1983, 27-29. p.

²⁴ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 184 (háttoldal is), 248. f.

²⁵ Uo., 186. (háttoldal is), 249. f.

²⁶ Uo., 194. f.

felmenői miatt elbocsátását elrendelte. Bethlen azonban a rendelet végrehajtását megakadályozta, és így állásban maradhatott „egészen az utolsó időkig, Sztójay rablőgyilkosainak uralomra jutásáig”.²⁷

A főispán védelmében a román etnikumú lakosság köréből is adtak nyilatkozatokat. Mălinaș Grigore és Motentan Grigore fügei, továbbá Mureșan Ioan felsőegresi lakos 1945. április 25-i nyilatkozatukban tanúsították, hogy Bethlen különleges figyelemmel viszonyult a beszerce-naszódi közösségi ügyekhez. 1944 folyamán „zsidó dolgokért” a fenti falvak görög katolikus papját 6 hónap börtönre ítélték, de a román közösség kérésére a főispán sikeresen közbenjárt azonnali szabadon bocsátásáért. 1944-ben miután megjelent egy rendelet, amely kimondta „a lányok” Németországba szállítását közösségi munkára, Bethlen hatékony közbelépésére ez a nyilatkozók falvaiban elmaradt. Hálából és jóakaratból, „a lányok” egy napi ingyenes kapa-kalákát biztosítottak a grófnak.²⁸ Șorban Villy, jogászdoktor, esztevényi malomtulajdonos, 1945. május 9-i dési nyilatkozatában tanúsította, hogy 1944 júliusában, amikor a szamosújvári járási főszolgabíró, Kapdebő G[ergely?] hivatalában járt, Bethlen rendelkezéseket adott arra nézve, hogy tegyenek meg mindent a járás fiatalsága németországi munkakötelezettségének elkerüléséért. Ennek megfelelően kollektív munkaszerződéseket és bérleveleket állítottak ki, mezőgazdasági munkákra, cséplőgépekre, amelyek következtében sok fiatal továbbra is otthon maradhatott. Șorban úgy vélte, hogy személyesen több mint 60 fővel kötött kollektív munkaszerződést, és további 24 személyt más munkákra kötött le. Az illetékes német parancsnok a kevés jelentkező láttán minisztériumi feljelentéssel fenyegetőzött. Șorban, Bethlen kormánybiztosi sikerének tekintette azt is, hogy a Kolozs vármegyei malmokat nem rombolták le, ugyanakkor személyes közbenjárásokról is beszámolt.²⁹

²⁷ Bethlen ezt követően is közbenjárt és lehetővé tette, hogy Neményi egy szénaprésnél, papíron, mint napszámos dolgozhasson, de valójában irodai munkát végezessen. A tisztviselő szerint „ezekkel és az ehhez hasonló cselekedetekkel sokszor ízléstelen kritikának tette ki magát, de a legkomolyabb kockázatot vállalta”. A főispán házában tett látogatások során, mindig talált ott 3-4 embert, román, magyart, zsidót, akik nem hivatalos formák között keresték fel otthon, az utcán, vagy ahol éppen találták. Bethlen pedig mindenkit jobban meghallgatott, mint sok községi jegyző. „Nála a »méltóságos főispán úr« igazán csak cím volt, ami egy olyan puritán jellemet takart, aki korának alantas eszméi fölött állva magasan, a demokráciát nem mint szólamot emlegette, hanem ez nála absztrakt lelki adottság volt, talán családi vonás.” – írta. Uo., 167., 191. f.

²⁸ Uo., 172. f.

²⁹ 1941 elején spekulációért Șorbant 7 hónapi fogházra és komoly pénzbírságra ítélte a dési törvényszék, de Bethlen, anélkül, hogy Șorban kérte volna, közbenjárt érte Budapesten. A főispán rámutatott arra, hogy a per alapjául a vádlott román nemzetisége szolgált és elérte, hogy a büntetés csupán egy szerényebb összegre korlátozódjon. A jogászdoktor testvére, Șorban Raoul, akit a miskolci fogolytáborba zártak, szintén Bethlennek köszönhette szabadulását. Uo., 170., 193. f.

A főispán mellett a református közösség helyi vezetői is állást foglaltak. Kovács László református esperes³⁰ 1945. május 9-i dési nyilatkozatában elmondta, hogy a bécsi döntés után „őbenne láttuk a vármegye leendő főispánját”, amire Thold Dezső tábornok visszavonulásával sor is került. „Ez annál is megnyugtatóbb volt az egész köznéleményre – írta az esperes –, mert az anyaországból küldött tisztviselői karral, mi erdélyiek nem tudtunk összemegledni. Mint mindig, magasról néztek bennünket.” Kovács a politikai közéletben nem vett tevékenyen részt, de Bethlen főispánsága idején úgy látta, hogy nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül a vármegyei élet nyugodt mederben folyt. Ezért, amikor 1944-ben lemondásának híre futott, az esperes is felment Kolozsvárra, az Erdélyi Párthoz,³¹ ahol Dr. Vékás József elnökkel együtt elhatározták, hogy küldöttségileg fogják kérni a maradásra. Az esperes arról is tudott, hogy amikor a zsidótörvény legfontosabb részére, az öszszegyűjtésre került sor, Bethlen másodszer is lemondott, és azt is tudta, hogy a kormánybiztosi állást a legnagyobb vonakodással fogadta el. „Általában én úgy láttam – zárta nyilatkozatát az esperes –, hogy Bethlen Béla, mint erdélyi ember közel áll a néphez. Szerette azt. Egész működését az erdélyi mentalitás jellemezte, ami mindig különbözött a budapesti elgondolástól. De reánk, erdélyiekre nézve, mindig életfontosságú kérdés volt és marad.”³² Farkas Albert református lelképásztor,³³ akit tanúként is megidézték a dési purifikációs bizottság előtt, vallomását írásban is megerősítette 1945. május 10-én. Mintegy 25 éve ismerte személyesen Bethlent. „Demokratikus érzésű, emberbecsülő természete folytán közkedveltségnek örvendett mindnyájunk előtt – írta a lelkész. Előkelő származása dacára, nem vetette meg a legegyszerűbb munkát sem, kaszált, kapált munkásaival együtt, szívesen tréfált és elbeszélgetett velük. Hivatalos vonatkozásban román és magyar feleket türelmesen meghallgatott anyanyelvén, és ha volt reá mód és lehetőség, kérésüket teljesítette.” Farkas panaszt tett nála azért, miért túri, hogy a németek a helybeli zsidó templomból a padokat kidobva, raktárnak használják azt. Bethlen válaszában kijelentette, hogy ő a lelkéssel együtt mélyen elítéli a németek erőszakosságait, de nem áll hatalmában az ellen semmit sem tenni. Farkas tudni vélte, hogy miután lemondását tisztségéről nem fogadták el, a főispán fizetését a Vöröskereszt céljaira engedte át. A zsidóság brutális és embertelen kezelése

³⁰ Az 1926-tól dési lelkésze, majd 1928-tól esperesről lásd 1943 folyamán írt önéletrajzát: *Kovács László*, datálatlan irat, Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (a továbbiakban TtREL), I. 8. d. (Személyi adattár), 12. (Erdélyi egyházkerület, Abafája-Felsősófalva), Dés (55), sz. n.

³¹ MURÁDIN János Kristóf: *„Mindent Erdélyért!” Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2009.

³² ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 176., 198. f.

³³ Az 1911-től a dési eklézsiában működő lelkésze L.: *Farkas Albert dési lelképásztor önéletrajza*, datálatlan irat, TtREL, I. 8. d. (Személyi adattár), 12. (Erdélyi egyházkerület, Abafája-Felsősófalva), Dés (55), sz. n.

ellen több ízben is nyilatkozott, és mélyen elítélte Endre László belügyi közigazgatási államtitkár és Baky László belügyi politikai államtitkár rendelkezéseit,³⁴ akik Désen jártukban nem hallgatták meg Dr. Schilling János alispán és Veress Jenő polgármester ellenvetéseit és megjegyzéseit, mi több mindketőjüket félreállították és nyugdíjaztatták.³⁵

A védelem nyilatkozatgyűjtő tevékenysége alatt a vádat képviselő purifikációs bizottság sem maradt tétlen. Felkérésükre, egy olvashatatlan aláírással személy, 1945. május 11-én, 12 pontban összegezte a Bethlen Béla ellen felhasználható tényeket és szerencsétlen kimenetelű eseményeket. Bár elismerte, hogy nem rendelkezik a főispán 1940–1944 közötti tevékenységéről közvetlen értesülésekkel, ennek ellenére úgy vélte, hogy az általa 12 pontban összegzett másod-, harmadkézből kapott, híresztelésen is alapuló visszaéléseket, az alárendelt szervek Bethlen tolerálása miatt követhették el, és tulajdonképpen a Szolnok-Doboka vármegyei adminisztráció összes hibáját a gróf nyakába zúdította. A jelentéstevő szerint a román lakosság élelmezése rendkívüli bonyolult volt, és ha a családfő az üldözések miatt Romániába menekült, akkor a hátramaradt családtagoktól megvonták az élelmiszerjegyeket.³⁶ 50 ezer főre becsülte az embertelen bánásmód miatt a vármegyét elhagyó román lakosság számát. A hadsereg és a civil lakosság élelmezése miatt a marhák beszolgáltatásáról a vármegyében kihirdetett körrendeletet, a hatóságok szerint kettős mércével hajtották végre, miután a magyarokkal ellentétben a román lakosságú falvakat megyeszinten lényegesen jobban beterhelték.³⁷ A „kolonizálás” a legnagyobb visszaélésekkel történt, miután az újonnan érkezőknek elsősorban az épületeiktől megfosztott románok látták a kárát, példaként Csicsógyörgyfalva és Kackó községeket említette. A román ingatlanvásárlásokat nem engedélyezték,³⁸ és a jelentéstevő a román lányok erőszakos begyűjtését és „útleveles deportálásukat” Németországba, szintén a főispán rovására írta. Szerinte a bethleni és szamosújvári toborzóbizottságok a románok elmagyarosításáért elsősorban református és katolikus áttérésüket propagálták. A dési Gazdasági Egylet épületében elhelyezkedő Wesselényi Lövészegylet pedig, amelynek elnöke a főispán veje volt, a román

³⁴ ZINNER Tibor – RÓNA Péter: *Szállásiék bilincsbén*, Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1986.

³⁵ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 174 (háttoldal is), 197. f.

³⁶ A szétosztandó ruházati cikkekből a román lakosságot szinte teljesen kizárták, a fáma szerint Désen az ezt irányító Papp Gyula a hozzáfordulóknak azt javasolta, menjenek Romániába, hogy az ottani kormány öltöztesse őket. Uo., 176. (háttoldal) f.

³⁷ Konkrét példával is szolgált a jelentéstevő: 1944. január 1. és június 1. között az 1650 magyar és 100 román lakosú 6705 hold kiterjedésű Bálványosváraalját 15 marha, ugyanakkor a 850 román lakosú és 1604 hold terjedelmű Csabaújfalut pedig 18 darab marha beadására kötelezték. Uo., 199. f.

³⁸ Az összegzés szerint a 10-15 évvel korábban megkötött szerződéseket, amelyeket nem követte a vagyontulajdon átírása, a magyar hatóságok elutasították, és példaként említi az akkor hírhedtnak számító bálványosváraaljai Abrudean-esetet, a kackói Drágan-esetet és a désaknai Viman-esetet. Uo., 176. f.

lakosság megfélemlítésére törekedett. A munkaszázadokat csak románokból és zsidókból állították össze, és a hátramaradt családoknak járó hadisegélyt a zsarnokoknak bizonyuló községi jegyzők kénye-kedve szerint folyósították. További vádpontként szerepelt, hogy Románia 1944. augusztus 23-i kiugrása után, arra a híresztelésre, hogy az ottani magyarokat letartóztatták, Szolnok-Doboka vármegyében sor került azoknak a románoknak a tömeges letartóztatására, akikről a magyar hatóságok úgy vélték, hogy valamelyes befolyással bírnak a román paraszti társadalom tagjai előtt. Az összegzés utolsó vádpontja szerint 1944 szeptemberében karhatalmi rendelkezés született, amelynek értelmében az összes román értelmiségit azonnal őrizetbe vették.³⁹

1945. május 12-én a dési 1-es számú purifikációs bizottság 340/1945. számú határozatában Bethlen Bélát egyhangúan vétkesnek találta, és határozatlan ideig tartó internálásra ítélte, amiért 1944. március 19. után a Sztójay-kormány⁴⁰ alatt is tisztséget vállalt.⁴¹ Haladéktalanul értesítették erről a dési rendőrkapitányságot, ahol egy aznap felvett jegyzőkönyvben, Harangus Gavril sziguranca-főnök és Kovács Béla detektív előtt Bethlen ártatlannak vallotta magát az 1940–1944 közötti főispáni tevékenységében, megjegyezve, hogy mind Magyarország német megszállásakor, mind a vármegye zsidóinak összegyűjtésekor beterjesztette lemondását, amelyet azonban a kormány nem fogadott el.⁴²

A határozat értelmében, Bethlen Béla 8 napon belül fellebbezést nyújthatott be. Ennek megfelelően, a hamarosan a szamosújvári börtönben raboskodó gróf, 1945. május 14-én 6 oldalas beadvánnyal fordult a purifikációs bizottság elnökéhez. A beadványhoz csatolta az 1945. március–május havában beszerzett, néhány esetben közjegyző által hitelesített támogató nyilatkozatokat is. Érvelése szerint csupán tettei alapján vonhatták felelősségre, 1944. március 19-e utáni főispáni minősége pedig nem mérvadó, mert a kormányváltáskor azonnal lemondott, csakhogy hűségesküje alól nem oldották fel. Nem azonosult a Sztójay-kormány programjával, és tagadta, hogy bármi szerepe lett volna a zsidók gettóba gyűjtésében és deportálásában, miután ezt a dési polgármester, a rendőrfőnök és az alispán, Bethlent kihagyva, szervezték meg. Újabb lemondása és az ezt követő események tanúsításáért kérte, hogy hallgassák ki Brehar Lulu, Filip Dochia, Dr. Dózsa György, Antal Dániel, Dr. Veress Jenő, és a dési korházban lévő Dr. Schilling János egykori alispánt is. Miután 1944. szeptember 1-jén a Lakatos-kormány a megkérdezése nélkül ki-nevezte kiürítési kormánybiztosnak, Bethlen úgy vélte, hogy ezzel főispáni

³⁹ Uo., 176. (háttoldal is), 199. f.

⁴⁰ SZERENCÉS Károly: „Az ítélet: halál”. *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt: Batthyány Lajos, Bárdossy László, Imrédy Béla, Szálasi Ferenc, Sztójay Döme, Nagy Imre*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2009.

⁴¹ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 80–81. f.

⁴² Uo., 186. f.

„politikai” karrierje véget ért, és tevékenysége Észak-Erdély 10 vármegyéjében csupán adminisztratív jellegű volt. Kijelentette, hogy Dést hivatalos teendői miatt hagyta el, a kiürítési feladatoknak eleget téve, és nem elmenekült, mint ahogyan állítják.⁴³

1945. június 11-én Bethlen beadvánnyal fordult a román fegyverszüneti bizottság Dés megyei kiküldöttjéhez, amelyben ügyének ismertetése mellett jelezte, hogy bár fellebbezését a hatályos időben beadta, újabb meghallgatásra nem került sor. A gróf kérte, hogy ügyének újratárgyalásakor újabb fontos iratokat csatolhasson aktájához, melyek az 1944. március 19-e utáni nyelvtől és vallástól független humánus és demokratikus magatartását bizonyítják a vármegye lakosságával.⁴⁴ A gróf védelmével felhatalmazott személy neve nem derült ki az iratokból, de a fellebbezést követően összegyűjtött nyilatkozatok egyértelműen a Magyarország német megszállását követő eseményekre és Bethlen szeptember 6. utáni kiürítési kormánybiztosi tevékenységére fókuszáltak, miután a vád érezhetően erre az időszakra fektette a hangsúlyt.

Bethlen fellebbezését a dési rendőrparancsnok Briceag Nicolae⁴⁵ – a későbbi Kolozs tartományi Securitate hírhedt véreskezű végrehajtója⁴⁶ – is olvasta. 1945. június 18-i jelentésében cáfolta a gróf védelmére felhozott érveket és háborús bűnössége mellett érvelt.⁴⁷ Ettől függetlenül Bethlent 1945. augusztus 24-én felmentették és szabadon engedték Szamosújvárról.⁴⁸ A döntésben nyilvánvalóan szerepet játszott, hogy a kolozsvári Dermata Művek Bőr és Cipőgyár Rt. vezetősége és üzemi bizottsága 1945. május 24-én a gróf melletti támogató nyilatkozatot adott ki. Kijelentették, hogy Bethlen Béla, mint had-

⁴³ A gróf a fellebbezéshez csatoltatta az ártatlanságát tanúsító magyar és orosz nyelvű igazolásokat, majd a május 21-én elkészült hivatalos román fordítást is. Uo., 180–181. (háttoldal) f.

⁴⁴ Uo., 222. f.

⁴⁵ Briceag Nicolae (1916–1998), a Securitate kádere, 1948–1955 között a Kolozs Tartományi Igazgatóságon, többek között a Szamos-Dés rajoni ügyosztályon teljesített szolgálatot őrnagyi rangban. 1955–1956 között a Brassó Tartományi Igazgatóság nagyszebeni rajoni ügyosztályának főnöke, 1957-ben börtönparancsnok, majd a Securitate Szállításbiztosítási Igazgatóságának brassói vasúti osztályán működött. 1958–1967 között újra a Kolozs Tartományi Igazgatóság kádere alezredesi rangban, aki a dési rajoni osztályon is tevékenykedett. Karrierjét a Dâmbovița Megyei Felügyelőségen fejezte be. 1970. február 5-én ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_securitatii/BRICEAG_NICULAE.pdf> (letöltve: 2019. 11. 23.).

⁴⁶ Vö. PLEȘA, Liviu: Direcția Regională de Securitate Cluj (1948–1968). Organizarea, personalul și direcțiile de acțiune, In: CIOFLÂNCĂ Adrian – JINGA, M. Luciana (szerk.): *Represiune și control social în România comunistă. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. Represiune și control în România comunistă. vol. V-VI*, Editura Polirom, Iași, 2011, 115–145. p.

⁴⁷ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 103–105., 189. (háttoldal) f.

⁴⁸ Uo., 123. f.; BETHLEN: *i. m.*, 227. p.

műveleti kormánybiztos, Dálnoki Veress Lajos altábornaggyal, a II. magyar hadsereg parancsnokával együtt, „messzelátó politikai bölcsességről, a bekövetkező szociális változásokat jó szemmel néző gondolkozásról, megbecsülendő bátorságról és igazi hazafiságról tettek tanúbizonyságot” akkor, amikor 1944. év szeptember és október havában a Honvédelmi Minisztérium 17/c osztályából származó és Berentes László volt hadiüzemi személyzeti parancsnok által erőltetett leszerelési, kiürítési és elnéptelenítési rendeletek idején a gyár dolgozói által kezdeményezett ellenállási akciót a legerélyesebben támogatták.⁴⁹ Mi több, ebben a gyár dolgozóinak a „németbérenc” hadiüzemi parancsnokok állandó zsarolásaival és túlkapásaival szemben hatalmas támogatást nyújtottak, kényszerítették őket az eredeti miniszteri rendelet intenciói ellenére a leszerelés megszüntetésére, sőt a kiürítés korlátozására is azáltal, hogy nem engedték a polgári árukészleteket elszállítani.⁵⁰ Bethlen, Veressel együtt, utánajárással elintézte, „a legfelsőbb német parancsnokságtól az utolsó hadnagyig”, hogy a németek nem robbantották fel Kolozsvár város Közműveit és a Dermata Műveket.⁵¹ A Dermata nyilatkozatát a publicista Balogh Edgár⁵² is megerősítette 1945. augusztus 19-ei kolozsvári nyilatkozatában. Balogh az ún. Békepárt küldötteként „antifasiszta tevékenységet folytatott” együttműködve az 1944. szeptember 13–15. között szabadon bocsátott kommunistákkal. Részt vett a semleges Város Őrség és az illegálisan megalakult Magyar Tanács⁵³ létrejöttében. Balogh tanúsította, hogy Bethlen körülbelül 70 jó állapotban lévő fegyvert és lőszert adott át a Város Őrség számára, amelyek aztán a Dermata munkásőrségéhez kerültek. Ez vezetett végül a felrobbantással megbízott német különítmények távozásához.⁵⁴ Bethlen rádi-

⁴⁹ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 220. f.

⁵⁰ A Bethlen megfogalmazta 1944. szeptember 29-i „elnéptelenítési rendelet”, bár formailag eleget tett a HM 17/c. osztálya utasításainak, mégis lehetőséget adott a gyár összes dolgozóinak mentesítésére. Uo., 178. f.

⁵¹ Uo., 119., 126. f.

⁵² Balogh Edgár (1906–1996), szlovákiai, majd romániai magyar publicista, főszerkesztő, egyetemi tanár és rektor. 1949 őszén sor került első „615 napos” letartóztatására. 1952. augusztus 30-án újra letartóztatták, majd a Bukaresti Katonai Törvényszék 1954. április 26-án hazaárulásért 7 év kényszermunkára ítélte. Pitești, Jilava, a Nagyváradi és a Kolozsvári Törvényszéki börtönök, továbbá Văcărești büntetésének színhelyei. Az „1000 napos” fogva tartásból 1955. május 27-én szabadult. L.: Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor [Büntetés-végrehajtási Intézetek Országos Igazgatásának Levéltára, a továbbiakban AANP], fond Fișe Matricole Penale (Bűnügyi Nyilvántartási Adatlapok fondja, a továbbiakban fond FMP), Balogh Edgár adatlapjai.

⁵³ Balogh nyilatkozatából nem derül ki egyértelműen, de vélhetően Jordáky Lajos egy kéziratában fennmaradt, 1944. augusztus 29-én létrejött Függetlenségi Front Erdélyi Tanácsára gondolt, és nem a szeptember 16-án megalakult Erdélyi Magyar Tanácsra. L.: NAGY Mihály Zoltán – VINCZE Gábor: Kolozsvár a román „kiugrástól” Észak-Erdély „másodszori felszabadulásáig” (1944. szeptember – november). I., *Korunk*, 2000, <<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00035/oldal2eea.html>> (letöltve: 2019. 11. 21.).

⁵⁴ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 114., 129. f.

ótáviratban is közzétett kiürítési rendelete olyan értelemben módosította az eredetit, mely a csupán saját költségen, saját felelősségen alapuló önkéntes távozást támogatta. Nemsokára megjelent Vörös János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnökének erre vonatkozó rendelete is, amelynek megszövegezése a kormánybiztosi rendelet értelmében történt.⁵⁵

Bár Bethlent szabadon bocsátották, az eljárást nem szüntették meg ellene. A gróf is tudatában volt a nyilvánvalónak, és erre utalnak a továbbiakban is folyamatosan gyűjtött támogató nyilatkozatok. Ide sorolható a kolozsvári Dohánygyár egykori szindikátus- és vállalatbizottsági tagjainak 1945. szeptember 26-ai nyilatkozata is, akik egyebek között tanúsították, hogy a gyár képviselőinek megkeresésére, a kormánybiztos saját felelősségére és példa nélküli módon megparancsolta, hogy a Dohánygyár minden alkalmazottjának adják ki három hónapra előre, 1944. decemberig a fizetést, ami az utólagos események ismeretében lehetővé tette, hogy néhány száz munkás és családja elkerüljék a legsúlyosabb nélkülözést.⁵⁶

A támogatók között szerepel Miskolczi Dezső egyetemi tanár is.⁵⁷ Az 1944/1945. tanévben a kolozsvári magyar egyetem rektori tisztségét is betöltő orvos és neurológus szintén Bethlen Béla mellett foglalt állást 1945. szeptember 26-i nyilatkozatában. A kiürítési paranccsal való szembeszegülés mellett tanúsította, hogy a kormánybiztos jóváhagyta és támogatta az egyetemi tanács helyben maradási határozatát. Mi több, akárcsak több közintézmény esetében, az egyetem zavartalan működésére két millió pengőt utalt ki, kifizette három hónapra előre az összes fizetést, rendezte az összes elmaradt számlát, és lépéseket tett arra, hogy az orvosi klinikák a továbbiakban is akadálytalanul működhessenek.⁵⁸

Bethlen pozitív közösségi szerepvállalását igazolta Zsák A. József marosvásárhelyi polgármester 1945. június 2-ai „igazolása” is, amelyben tanúsította, hogy a polgári kormánybiztos a város fizikai épségben maradása és a kiürítés korlátozása terén maradandó érdemekkel bír. 1944. szeptember 22-én személyes látogatást tett, amelynek során a viszonyok megkívánta „új tartós alapokra helyezte a város közigazgatását”, bátor fellépésével pedig mérséklően hatott a várost fojtogató német katonai parancsnokságra.⁵⁹ Bethlen titkoszolgálati dossziéjában további támogatásként Dr. Pálffy Zoltán 1946. április

⁵⁵ L.: Tunyogi Gyula, a kolozsvári főispáni hivatal titkárának, Miske Lajos vármegyei hivatalfőnök és Dr. Simon Károly, vármegyei főlevéltáros 1945. szeptember 18-i nyilatkozatát. Uo., 113., 124. f.

⁵⁶ Az aláírókból Dr. Lőcsey László, Tatár János, Bene Béla, Kovács István I, Kovács István II, Varga Istvánné és Gora Gyula neve olvasható. Uo., 116., 127. f.

⁵⁷ Róla L.: JUNG János – EGYED-ZS. Imre (szerk.): *Viharban. Száz éve született Miskolczi Dezső. Tanulmányok a marosvásárhelyi felsőfokú oktatás múltjáról és jelenéről*, Procardia, Marosvásárhely, 1994.

⁵⁸ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 117., 130. f.

⁵⁹ Uo., 179. (háttoldal is) f.

19-ei, illetve Dr. Csögör Lajos⁶⁰ 1946. május 15-ei nyilatkozatai is megtalálhatóak.⁶¹

A Szamos megyei román hatóságok is további erőfeszítéseket tettek Bethlen bűnösségének bizonyítására. Erre utal Calomfir Radu főtörzsőrmesternek, a Szamosi Csendőrlégió bethleni csendőrparancsnokának, 1945. szeptember 22-i jegyzőkönyve. Calomfir miután a megyei prefektus szóban is megparancsolta, szeptember 14-én vizsgálatokba kezdett, hogy Bethlen Bélának a román lakosság elleni atrocitásait lajstromozhassa. Calomfir figyelembe vette a Bethlen járási Agrárreform Bizottság 278/1945. és 279/1945. számú átiratait is, amelyekhez Bethlen, Szamoskócs és Alsóegres román lakosainak a grófot terhelő 28 nyilatkozatát csatolták. Calomfir végül 44 nyilatkozatra duzzasztotta a továbbra sem túl meggyőző állásfoglalásokat, ahol a terhelő vallomások között lehangzatosabban az a tény szerepelt, hogy a gróf két ökrét Sztálin generalisszimuszról és Molotov külügyminiszterről nevezték el.⁶²

1945. október 13-án Valentin Boca bethleni járási főszolgabíró és Calomfir Radu főtörzsőrmester kezdeményezésére Bethlenben jegyzőkönyvi határozatot hoztak Bethlen Béla ügyében. A Szamosi Csendőrlégió visszaküldte a Bethlen Béla ellen felfektetett dossziét, amelyben Bethlen, Szamoskócs, Alsóegres és más környező falvak lakossága tanúsította, hogy a gróf két vármegye főispánjaként, majd Észak-Erdély kormánybiztosaként a román lakosság ellen atrocitásokat követett volna el. A Csendőrlégió 7550/1945. számú parancsában utasítást adott, hogy – a korábbi komolytalan nyilatkozatok helyett – a községi hatósági személyektől gyűjtsenek nyilatkozatokat, amelyekből derüljön ki a gróf tevékenysége és az őrizetből visszatérését követő káros befolyása a magyar lakosságra. Emiatt gyűlt össze a Bethlen községi román elit,⁶³ amely végül határozatilag kérte, hogy a grófot internálják, és a Népbíróság előtt vizsgálják újra ki ügyét és a felperesi anyag terhelő nyilatkozatait. Határozatukat azzal indokolták, hogy nevezett akárhányszor feltűnt a községben, múltbeli nagybirtokosi és főispáni minősége miatt, jelenléte felkavarta és befolyásolta a magyar lakosságot és ez útját állta a nemzetiségek közötti jó kapcsolatok létrejöttének.⁶⁴

⁶⁰ Csögör Lajos (1904–2003), fogorvos, rektor, orvosi szakíró. 1949. november 3-án letartóztatták. Az 502/1954 sz. ítéletben hazaárulásért 6 év kényszermunkára ítélték. Jilava, Ocnele Mari, a Nagyvárad Törvényszéki börtön, Pitești, Vácărești büntetésének színhelyei. 1955. május 27-én szabadult. AANP, fond FMP, Csögör Lajos adatlapjai.

⁶¹ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 115., 120. és 128. f.

⁶² Uo., 153–162. f.

⁶³ Név szerint Toma Bulea esperes, Petcu Gheorghe a mezőgazdasági iskola igazgatója, Dr. Hodiș Gavrilă közjegyző, Caenaru Ioan mezőgazdasági mérnök, Cărcu Traian kollektor, Gavriluț Mihai az elemi iskola igazgatója, Ursucașiu Vasile járási titkár, Bob Vasile tanító, Bob Gheorghe polgármester, Cocoiu Gheorghe községi titkár, Dr. Moldovan Ioan, Dr. Pop Vasile és Dr. Butta Ioan ügyvédek.

⁶⁴ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 167. f.

A közös hatósági erőfeszítés végül meghozta gyümölcsét. 1946 februárjában, még a kolozsvári Népbíróság tárgyalásainak megkezdése előtt, Bethlen Bélát újra letartóztatták. Négy vádpontot fogalmaztak meg ellene: 1. Szolnok-Doboka és Beszterce vármegyék főispánjaként intézkedéseket fogantatosított és támogatta a román nők Németországba küldését. 2. Megengedte, hogy a gettókba gyermekeket is internáljanak, és hogy a zsidókkal embertelenül bánjanak. 3. Az internálásokat politikai okokból engedélyezte. 4. Megparancsolta Észak-Erdély kiürítését. A Népbíróság a tárgyalást követően végül felmentette Bethlent a 2., 3. és 4. vádpontok alól, azonban bűnösnek találta az 1. vádpontban, miután úgy vélte, hogy főispáni minőségében lehetősége lett volna, hogy megakadályozza a nők kényszermunkára küldését.⁶⁵ Emiatt az 1946. május 20-án hozott 6/1946. számú ítéletében a grófit emberiség elleni bűnökért 5 év fogházra, vagyonek kobzásra, és polgári jogainak 10 évre történő felfüggesztésére ítélte.⁶⁶

Bethlen Béla börtönéletének epizódjai emlékiratából is jól ismertek. A nagyenyedi börtönben töltötte büntetését, majd miután a nagyváradai börtönben elutasította, hogy Magyarországra költözzön, 1951. március 13-án a Belügyminisztérium 509/1953. számú végzése alapján újabb 36 hónapra internálták. Ismét Nagyenyedre vitték, majd Ghenceáról, 1953. augusztus 17-én a Pitești-i börtönbe szállították, ahonnan 1954. március 23-án szabadult.⁶⁷ Ezen a napon állították ki szabadulási kötelezvényét is, melynek értelmében a kolozsvári Milícián két évig, havonta kétszer köteles volt megjelenni.⁶⁸

⁶⁵ Az ítélelethozatal során eltekintettek attól, hogy alkalmazzák a munkaszázadokkal kapcsolatos vétségekről rendelkező 1091. és 1092. számú amnesztia-rendeleteket, amelyeket a *Hivatalos Közlöny* 87. számában tettek közzé 1945 folyamán. A tárgyalások során a vád főtanúja azt nyilatkozta: „A falu román lakossága imádkozik azért, hogy mihamarabb hazatérjen, mert jó ember volt, aki együtt dolgozott román és magyar munkásaival.” Megállapították, hogy főispánsága alatt semmiféle internálást vagy politikai üldöztetést nem engedélyezett, ellenben hozzájárult az elmenekült vagy elkergetett román papok visszatéréséhez, sőt elégtételt biztosított egy igaztalanul inzultált román ügyvédnek, miután egy ezredesi rangú katonai parancsnokot a sértetthez küldött, azzal, hogy bocsánatot kérjen. A gettók létrehozásában nem játszott szerepet, ellenben mind ő, mind családja, magánszemélyként hathatósan közreműködött számtalan zsidó megsegítésében. Elismerték németellenes magatartását, a kiürítési rendelet megakadályozását, a kényszerlakhely kötelezettség feloldását. Simó Gyula és Balogh Edgár tanúvallomásai következtében bizonyosságot kapott, hogy a háború mielőbbi befejezéséért kapcsolatban állt a baloldali szervezetekkel. Az ő intézkedése következtében engedték ki azt a mintegy 50 kommunistát, akiket 1943 folyamán ítélték el, köztük Jakab Sándort a kommunista párt kolozsvári szervezetének titkárát, illetve Nemes Józsefet, a párt marosvásárhelyi szervezeti titkárát is. Uo., 123 (háttoldal is). f.

⁶⁶ AANP, fond FMP, Bethlen Béla adatlapjai. Vö. BETHLEN Béla: *i. m.*, 228–233. p.

⁶⁶ AANP, fond FMP, Bethlen Béla adatlapjai. Vö. BETHLEN Béla: *i. m.*, 228–233. p.

⁶⁷ AANP, fond FMP, Bethlen Béla adatlapjai.

⁶⁸ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 66. f.

A Securitate figyelmében (1957–1977)

A gróf román titkosszolgálati megfigyelésének rekonstruálása, az operatív intézkedéseket követve tünt célszerűnek. Ennek megfelelően a történeteket az 1957–1961, 1961–1970 és 1972–1977 közötti időszakokban vizsgáltam.

Titkosszolgálati „ellenőrzés” alatt (1957. november 4. – 1961. március 4.)

A Kolozsvárra hazatérő Bethlen Béla viszonylag hamar a Securitate látóterébe került. Reich Dezső hadnagy 1954. november 12-ei referátumában jelentette feletteseinek, hogy az egykori földbirtokos a kolozsvári „Triumf” Acélgár szakképzetlen munkásaként dolgozik. A „C” nyilvántartási osztályon talált iratanyagok alapján egyszersmind javasolta, hogy Bethlent vegyék fel a gyanúsítottak nyilvántartásába és helyezték megfigyelés alá ellenséges tevékenységének megállapításáért.⁶⁹

Reich javaslata csupán 1957 novemberében talált meghallgatásra. Az okot a magyar titkosszolgálat „Komárominé” fedőnevű ügynöke szolgáltatta, akit Kolozsvárra vezényeltek, és aki miután levelet és értesítéseket hozott, 1957. május 24-én kapcsolatba lépett báró Bánffy István Miklóssal,⁷⁰ báró Jósika Jánossal⁷¹ és gróf Bethlen Bélával is. Bethlen miután az „ellenforradalmi” eseményekről és a „kémkedésért” 1949-ben halálra ítélt Fonet László orvos⁷² özvegyéről érdeklődött, kijelentette: „Újabb fordulat csupán egy év múlva várható.” Az ügynöknőnek a továbbiakban elmondta, hogy a romániai hatóságok nagyon erősek és ez „mindenféle tevékenységtől” visszatartja. Ezen túlmenően, a barátaival hetente találkozik, és az ekkor folytatott beszélgetéseken kiértékelik a folyamatban lévő politikai történeteket.⁷³

„Komárominé” 1957. május 25-ei jelentéseit a magyar fél szinte azonnal továbbíthatta a bukaresti központnak,⁷⁴ amely már június 7-én megküldte a

⁶⁹ Uo., 70. f.

⁷⁰ Losonczy báró Bánffy István (1919–2006), a Szoboszlai-perben 15 év börtönbüntetésre ítélték. Róla L.: ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 575824. sz. d., 1–4. kötet.

⁷¹ Branyicskai báró Jósika János (1888–1958), az Erdélyi Párt egykori vezetőségi tagja. Róla L.: ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 557830. sz. d.

⁷² Egy szegénytelen kor áldozatai. Papírsákba csomagolt tetemek, *Pest Megyei Hírlap*, 1993. november 6., 37. évf., 259. szám, 14. p.

⁷³ Lásd „Komárominé” 1957. május 25-ei román nyelvre lefordított jelentéseit. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 133–139. f.

⁷⁴ A korszak román-magyar belügyi és titkosszolgálati együttműködéséről L.: BOTTONI, Stefano: „Baráti együttműködés”: a magyar-román állambiztonsági kapcsolatok (1945–1982), *Történelmi Szemle*, 2012/2, 235–257. p.; JÁNOSI Csongor: A magyar-román belügyi és állambiztonsági kapcsolatok 1955–1965 között, *Pro Minoritate*, 2017 Nyár, 86–125. p.

román nyelvű fordításokat a kolozsvári Securitaténak. Majd július 13-án a III. Belső Hírszerzési Igazgatóság arra kérte a kolozsváriakat, hogy a Kabos István egykori földbirtokos ügyében nyomozó marosvásárhelyi társszervek segítve, gyűjtsenek adatokat Bánffy István Miklósról is. A kolozsváriak augusztus 7-én válaszoltak a megkeresésre.⁷⁵

A bethleni gróf ügyében azonban csak lassabban zajlottak a fejlemények. Végül 1957. november 4-én Lucața Vasile hadnagy, műveleti tiszt, Páll Ferenc százados, irodafőnök,⁷⁶ és Jakab Márton alezredes, az ügyosztály vezetője,⁷⁷ intézkedési tervben összegezték a Bethlen nyílt ellenőrzésére hozandó lépéseket, amely elsősorban az ügynökhálózat – „Matei Maria” fedőnevű gróf-kisasszony és „Man Tudor” bethleni illetőségű informátor – mozgósítására terjedt ki.⁷⁸

Néhány héttel később, 1957. november 28-án, az ellenőrzési dosszié felkötéséről rendelkeztek. Úgy tűnt, hogy az „egykori kizsákmányolók” újrászerveződési tevékenységet folytatnak. A kezdetben csak fél évre szóló 1957. december 1. – 1958. június 1. közötti kolozsvári titkosszolgálati ellenőrzésnek azt kellett megállapítania: kiből áll Bethlen Béla baráti társasága, milyen ügyekről beszélnek a lakásán szervezett találkozók, milyen befolyása van közöttük a „célszemélynek”, és mit szeretne elérni a megnyilvánulásával?⁷⁹ Az ellenőrzés elhúzódott, ezt tanúsítják az 1959. július 28-i, 1960. február 6-i, illetve az 1961. február 18-i akciótervek.⁸⁰ Az ügynökhálózat időközben egészült „Kata”, „Rodica” és „Bärbosu” informátorokkal is, és miután a gróf lakhelyet váltott, felmerült lehallgatásának lehetősége is. Sor került a postai levelezés elfogására és tanúkihallgatásokra is.⁸¹

1961 márciusában az ügynöki jelentések és a kihallgatási jegyzőkönyvek alapján végül Magyar Tibor hadnagy és Mărgineanu Emil százados⁸² megál-

⁷⁵ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 159–164. f.

⁷⁶ Páll Ferenc (1929–1993), a Securitate kádere, 1955–1962 között a Kolozs Tartományi Igazgatóság 3. Ügyosztálya 4. Felekezetek-Szekták Irodájának főnöke főhadnagyi, majd századosi rangban. Tartalékos állományba került 1962. június 30-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrel_securitatii/PALL%20FRANCISC.pdf> (letöltve: 2019. 11. 26.).

⁷⁷ Jakab Márton (1923–1999), a Securitate kádere, 1948–1964 között a Kolozs Tartományi Igazgatóságon szolgált különböző beosztásokban. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1972. június 30-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrel_securitatii/IACOB%20MARTIN.pdf> (letöltve: 2019. 11. 26.).

⁷⁸ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 36–38. f.

⁷⁹ Uo., 1. kötet, 6–8. f.

⁸⁰ Uo., 7. kötet, 28–29. 30–32, 36–38. f.

⁸¹ Bethlen titkosszolgálati anyagában csupán Apor Ilona datálatlan és Apor Erzsébet későbbi 1962. január 18-i tanúvallomásai kézzelfoghatóak. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 2. kötet, 469–470. (háttoldal is), f.

⁸² Mărgineanu Emil (1931–1985), a BM Kolozs Tartományi Igazgatósága 3. Ügyosztálya 4. Felekezetek-Szekták Iroda főnök-helyettese századosi rangban 1960–1962 között. Tar-

lapították, hogy Bethlen Béla az egykori földbirtokosokkal, grófokkal és bárókkal tart kapcsolatot, ismeri mindannyiukat. Találkozik során, az egykori magyar arisztokrácia tagjai között „burzsuj gondolatokat” próbál fenntartani, a fiatalságot pedig arra ösztönzi, hogy ne kapcsolódjon be a szocializmus építésébe. 38 hónapon át tartó monitorizálás után a két tiszt végül Bethlen Béla 714. számú ellenőrzési dossziéjának lezárása és az egyéni megfigyelési adatgyűjtő dosszié felfektetése mellett tett javaslatot.⁸³

„Radu Emil” és „Barbu Ioan” megfigyelése (1961. március 25. – 1970. december 28.)
1961. március 25-én, a Bethlen Béla operatív megfigyeléséről határozó titkoszolgálat úgy vélte, hogy a gróf pusztá kolozsvári jelenléte is veszélyes, és miután kapcsolatban állt az egykori magyar arisztokrácia tagjaival és rangjánál, koránál, korábbi tisztségeinél fogva, viselkedése és magatartása alapján az egyik legkülönbnek számított, már ez is elegendő volt ahhoz, hogy közöttük a régi rend gondolatai és szokásai továbbra is fennmaradjanak. További vádként merült fel, hogy megszervezte néhány olyan arisztokrata anyagi támogatását, akik nem rendelkeztek megfelelő jövedelmekkel. A gróf gyűjtést szervezett Bánffy Elza havi 120 lejjel történő megsegítéséért, akinek a napi betevőre sem jutott. Az adakozók, Apor Erzsébet, Tompa László, Szalánczi Éva, Majthényi István, Teleki Mihály, Teleki Mária, Degenfeld Sándor, Kendeffy Miklós és mások, 10-10 lejjel járultak hozzá az egykori bárónő támogatásához.⁸⁴ A Bethlen ügyét koordináló Magyar Tibor hadnagy emiatt javasolta 1961. szeptember 18-i szintézisjelentésében, hogy jelöljenek ki a gróf és felesége számára kényszerlakhelyet a bárágani pusztában.⁸⁵ 1962 nyarára a bárónőnek szervezett gyűjtést kettéosztották, az egyik felét Bethlen, a másik felét az egykori báró, Kendeffy Miklós, a Kolozsvári Fakitermelő Vállalat frissen felvett erdész mérnöke irányította.⁸⁶

Az informátori jelentésekből kiderült, hogy Bethlen és a kolozsvári magyar arisztokrácia a számukra nemzeti fontosságúvá vált 1961. évi házsongárdi temető-ügyben is meghatározó szerepet játszott. E lépéssel „Erdély története meghamisítását” és a „temető elrománosítását” próbálták megakadályozni. A gróf ismét gyűjtést szervezett, és a sírhelyek bérleti díjának 20 évre előre történő kifizetésével a helyi Néptanácsnál megmentették a kommunista rendszer által pusztulásra ítélt magyar arisztokraták és híres erdélyi magyar ér-

talékos állományba került 1963. április 30-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/MARGINEAN%20EMIL.pdf> (letöltve: 2019. 11. 28.).

⁸³ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 4–5. f.

⁸⁴ L.: „Bárbosu” 1961. február 6-i jelentését. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 2. kötet, 496–499. f.

⁸⁵ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 496–498. f.

⁸⁶ L.: a Securitate 1962. október 18-ai kiegészítő jelentését Bethlen ügyében. Uo., 493–495. f.

telmiségiek síremlékeit. A sikeresen megszólítottak között volt Márton Áron gyulafehérvári római-katolikus püspök is,⁸⁷ aki Dr. Bartha Ignác jogtanácsos közvetítésével is, kiváló kapcsolatot tartott az egykori kormánybiztossal.⁸⁸

Bethlent időközben a kolozsvári törvényszék 1957. szeptember 25-én 2148/1957. számú ítéletével rehabilitálta és állampolgári jogaiba visszahe-lyezte, de ez múltjának csupán újabb tisztázásával valósulhatott meg. Nyugdíjjogosultságának elismertetése is hasonló erőfeszítéseket igényelt. Ide sorolhatók Dr. Várfalvi Móricz tordai zsidó ügyvéd 1961. február 2-i,⁸⁹ és Andrei Macavei balázsfalvi román értelmiségi február 4-i támogató nyilatkozata,⁹⁰ továbbá a nyugdíjas Dr. Kiss Géza, a „Babeş-Bolyai” Tudományegyetem alkotmányjog katedrája professzorának 1961. február 8-i szakvéleményezése. Kiss az 1940–1944 között viselt magyar főispáni tisztséget összehasonlította a párhuzamosan működő román királyi prefektuséval és részletesen elmagyarázta, hogy utóbbi jogköréből fakadóan a megyei közigazgatás főfelelőse, és tulajdonképpen ekvivalens a magyar alispáni funkcióval. A magyar főispáni méltóság a román prefektuséval ellentétben, csupán a kormány érdekeinek képviselőjére korlátozódott, és emiatt Bethlen nem felelt a vármegyei adminisztráció tetteiért.⁹¹ Az utánajárásnak köszönhetően, 1962. szeptember 1-től a Kolozs Tartományi Néptanács Végrehajtó Bizottsága 47930/1962. szá-

⁸⁷ A püspökről L.: NAGY Mihály Zoltán – BODEANU, Denisa; *(Le)hallgatásra ítélve. Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960)*, Lector Kiadó – Varadinum Alapítvány Kiadó – Iskola Alapítvány Kiadó, Marosvásárhely – Nagyvárad – Kolozsvár, 2019; BODEANU, Denisa: A Maros és Uránia dossziék. Márton Áron püspök megfigyelési iratai, In: NAGY Mihály Zoltán – ZOMBORI István (szerk.): *Állam és egyház kapcsolata Kelet-Közép-Európában 1945 és 1989 között. Intézmények és módszerek*, METEM, Budapest, 2014, 145–152. p.

⁸⁸ L.: „Bärbosu” 1961. november 10-i, 29-i és december 30-i, illetve „Jordáki János” 1973. június 15-i jelentéseit. Utóbbi tájékoztatása alapján még 1973-ban is szemet szűrő volt, hogy a napi étkezésre 5–10 lej fordító Nemes Sarolta grófnő, hogyan tudta egymaga hozzávetőlegesen 20 sírhely bérleti vagy felújítási díját kifizetni. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 2. kötet, 472–475, 479–482.; 3. kötet, 147–150. f.

⁸⁹ A már nyugdíjas ügyvéd tanúsította, hogy 1944. szeptember 4-én, amikor a magyar hadsereg megszállta Tordát, Bethlen is odautazott és megparancsolta, hogy a tordai zsidó közösség tagjai ne viseljék a megkülönböztető sárga csillagot, továbbá senki közülük ne maradjon a házaikban, mert félő, hogy a németek a parancs ellenére is összegyűjtenék és deportálnák őket. Várfalvi volt az egyik, aki a tordai zsidókat személyesen értesítette Bethlen parancsairól, és úgy vélte, hogy ezeknek a rendelkezéseknek köszönhetően nem esett végül bántódása senkinek. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 7. kötet, 122 (háttoldal is) f.

⁹⁰ Macavei nyilatkozatában egyetlen eseményt hozott fel Bethlen egyenességének tanúsítására. Az 1944. augusztus 23-i román kiugrás után, másnap, Észak-Erdély területén jelentős számú román értelmiségit tartóztattak le a magyar katonai illetékesek. Bethlen erélyes fellépésére, személyes felelősség vállalására, az irányítása alatt lévő két vármegyében néhány óra leforgása után szabadon bocsátottak mindenkit. Körülbelül 7-8 nappal később, ismét a katonai hatóságok parancsára, újabb, társadalmi kategóriától független letartóztatási hullámra került sor a románok soraiban, a főispán újabb közbelépésére azonban ismét szabadon bocsátottak az érintetteket. Uo., 121. f.

⁹¹ Uo., 112. f.

mú rendeletében ugyan visszaadta a korábban az 1178 sz. Minisztertanácsi Határozat alapján megvont nyugdíjat, azonban a Kolozs Tartományi Társadalombiztosítási Hivatal továbbra is elutasította Bethlen jogosultságát. Arra hivatkoztak, hogy erre vonatkozó kérelmét 1945–1947 között kellett volna benyújtania, és nem vették figyelembe azt, hogy a gróf éppen büntetését töltötte olyan tettekért, amelyekből utólag tisztázta magát és rehabilitálták is. 1962. november 24-én Bethlen a bukaresti Egészségügyi és Társadalombiztosítási Minisztérium Nyugdíj Főigazgatóságához fordult, kérve, hogy a 292/1959. számú törvényrendelet és a román–magyar társadalombiztosítást szabályozó konvencióról rendelkező 732. számú Minisztertanácsi Határozat alapján, utasítsák a kolozsvári hivatalt az őt megillető nyugdíj elismerésére és folyósítására.⁹² Bethlen visszaemlékezéseiből kiderült, hogy nyugdíj jogosultságát végül csak 1964. január 1-től ismerték el.⁹³

Mindeközben Bethlen Béla operatív megfigyelése tovább folytatódott, 1963. szeptember 14-i szintézisjelentésében Zilahi János százados⁹⁴ összegezte a fejleményeket. Az informátori hálózat jelentéseinek elemzése mellett engedélyeztették a gróf postájának elfogását, és a hozzá látogató külföldiek, például Auersperg Klementina grófnő⁹⁵ is a látókörükbe került.⁹⁶

Fontos változásnak bizonyult a későbbiekben, hogy a Bethlen ügyében adig szinte évente cserélt műveleti tisztnek Buf Ioan századost nevezték ki, aki, ahogyan a gróf is nevezte, kellemetlen „örangyalnak” bizonyult az 1977-ig elhúzódó megfigyelés során. Buf 1963. december 25-ei szintézisjelentése alapján meglehetősen lendülettel vetette bele magát az 1468. számú „Radu Emil” fedőnéven folytatott megfigyelési akcióba,⁹⁷ bár az ügy év végi decemberi 12-i kiértékelése még Chifor Cornel őrnagynak⁹⁸ kötődött. Szintén meghatározónak

⁹²Az 1962. november 24-i kérelmen túl, L.: Bethlen 1966. április 15-i Ion Gheorghe Maurer miniszterelnökhöz címzett beadványát is. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 93–94., 109–110., 131. f.

⁹³BETHLEN: *i. m.*, 295. p.

⁹⁴Zilahi János (1931–2004), a BM Kolozs Tartományi Igazgatóságának hivatásosa 1951–1964 között. Századosi rangfokozatban tartalékos állományba került 1964. július 31-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrole_securitatii/ZILAHIM%20IOAN.pdf>(letöltve: 2019. 11. 30.).

⁹⁵Auersperg Klementina (Zabola, 1897. január 30. – Stein bei Fehring, 1984. szeptember 5.), zabolai gróf Mikes Ármin legnagyobbik lánya. Az 1963–1967 közötti romániai hazalátogatásairól L.: ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 589587 sz. d.

⁹⁶ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 489–492. f.

⁹⁷Uo., 486–488. f.

⁹⁸Chifor Cornel (1927–2003), a Securitate hivatásosa. 1949–1960 között a BM Nagyvárad-, illetve Körösvidék Tartományi Igazgatóságán szolgált, majd ezt követően 1976-ig vezető beosztásokban a BM Kolozs Tartományi Igazgatóságán, majd a Kolozs Megyei Felügyelőségen működött. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1976. március 3-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrole_securitatii/CHIFOR%20CORNEL.pdf> (letöltve: 2019. 11. 30.).

bizonyult Pleșiță Nicolae őrnagy⁹⁹ 1962. évi kinevezése a BM Kolozs Tartományi Igazgatóságának élére, aki hírhedségét annak is köszönhetette, hogy beosztottjait kellően ösztönözni tudta a rendszer „ellenségeinek” felderítésekor.

1964 folyamán, az informátori hálózat jelentései alapján, Buf százados és Pleșiță őrnagy arra a meggyőződésre jutottak, hogy Bethlen „fokozta” a rendszerrel szembeni ellenséges tevékenységét. Mind a külföldiekkel, mind a belső nyilvántartásban ellenséges személyként szereplőkkel folytatott magánbeszélgetéseiben a kül- és belpolitikai helyzet tárgyalásakor szóba került Erdély visszacsatolása, de a helységnevek és a magyar kisebbség románosítását célzó hivatalos intézkedések is. A kolozsvári Securitate 90 főre becsülte a gróffal kapcsolatot tartók és a titkosszolgálati érdeklődést is kiváltók számát.¹⁰⁰ Külön kiemelték az NSZK-ban élő Degenfeld Pál, az Ausztriában élő Bethlen Miklós, és a Budapesten élő Bethlen Jolán az évi kolozsvári látogatását. Mindezek alapján végül, Pleșiță alezredes, 1964. október 28-án javasolta Bethlen Béla lakásának lehallgatását, melyet november 2-án a belügyminiszter-helyettes Negrea Vasile altábornagynak¹⁰¹ is felterjesztett jóváhagyásra.¹⁰²

A Bethlen család kolozsvári Marcel Cachin utca – régi magyar nevén Izabella vagy Kis utca – 6. szám alatti lakásának bepoloskázását nem sokkal 1964 karácsonya előtt megoldották, amikor a gróft és feleségét az illetékesek behívták útlevelelgyük megvitatására. 1965. január 16-án Kolozsvárra érkezett az NSZK-ba emigrált Degenfeld Annie, akinek fivére, a müncheni Szabad Európa Rádiónál dolgozó Degenfeld Pál,¹⁰³ előző év szeptemberében szintén megfordult Kolozsváron. A kolozsvári születésű grófnő Bethlen Bélát is meglátogatta és bizalmas beszélgetést folytatott, melynek során rákérdezett az előző évben Ausztriába emigrált Kendeffy Miklós és az ugyancsak 1964-ben az NSZK-ba emigrált Degenfeld Sándor és felesége, Ágnes, a Bethlennél letétbe helyezett értékeire. A beszélgetést lehallgató titkosszolgálati tisztek a bőröndnyi „kincs” hallatán azonnal lázba jöttek, annál is inkább, mert „Afrodita” ügynöknő már 1962 márciusában, olyan tájékoztatásokat adott, mely szerint a gróf akkoriban 4 briliánt értékesített, amelyekért 100 ezer lejt követelt. Ennek

⁹⁹ Pleșiță Nicolae (1929–2009), a Securitate tábornoka. A BM Kolozs Tartományi Igazgatóságának főnöke 1962–1967 között őrnagyi, alezredesi és ezredesi rangfokozatokban. Személyi adatlapjának utolsó tétele szerint, 1984-ben, a grădișteai kiképzőközpont parancsnoka volt altábornagyi rangban. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/PLESITA%20NICOLAE.pdf> (letöltve: 2019. 11. 28.).

¹⁰⁰ Lásd az 1964. szeptember 1-i szintézisjelentés tartalmát. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 479–482. f.

¹⁰¹ Negrea Vasile (1911–1994), a Securitate tábornoka, a belügyminiszter első számú helyettese. Altábornagyi rangban tartalékos állományba került 1969. október 6-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/NEGREA%20VASILE.pdf> (letöltve: 2019. 11. 30.).

¹⁰² ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 452–457. f.

¹⁰³ Degenfeld Pál, a kolozsvári Securitate szerint 1963. november 7–18. között 27 egykori földbirtokosnak küldött fejenként 1000 német márkát, azaz 5000 lejt kitevő összeget. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 520. f.

megfelelően, az 1965. január 27-i referátumban, az ügybe bekapcsolódó kolozsvári kémelhárítás főnöke, Peres Sándor őrnagy,¹⁰⁴ továbbá Gocan Ioan és Banciu Constantin¹⁰⁵ századosok, Degenfeld Annie határátkelési vizsgálatát, illetve a Bethlennél lefolytatott házkutatást követelték.¹⁰⁶ Jóval mérsékeltebb hangvételben rendelkeztek a három nappal későbbi 1965. január 30-i referátumban, ahol a Melas Andrei őrnaggyal és Buf századossal kiegészült és 5 főre duzzadt operatív csapat már távlati perspektívában gondolkozva előírta, hogy Kürtös, Biharpüspöki, Bors határátkelők, illetve a băneasai reptér havonta értesítse őket, ha az ügyhöz köthető személyek Ausztriából vagy az NSZK-ból az országba utaznának.¹⁰⁷

1965. augusztus 14-én Degenfeld Sándor és családja, Bethlen veje, lánya és unokája Kolozsvárra utazott. Két nappal később, 16-án, Degenfeld 13.15-kor elhagyta apósa lakását egy sötét színű bőrönddel, majd Kolozsvár utcáin autóval cikázva, a titkosszolgálatlaltal a nyomában, besietett a jogi fakultás épületébe, ahol a portás feltartotta a Securitate utcai figyelést végző tisztjeit. A kikerülő Buf százados miután milicistának adta ki magát, kikérdezte a kapust, aki elmondta, hogy Degenfeld Kosztin Gyulához, a jogi egyetem adminisztrátorához tartott, bemenni azonban nem látta. Degenfeld ugyan néhány perccel később újra feltűnt, de már a bőrönd nélkül. A kínos helyzetbe hozott és cselekvéskényszerbe került titkosszolgálat augusztus 18-án a fakultás épületében Kosztinnál, tiltott fegyverviselés gyanújával, házkutatást tartott, de nem találtak semmit.¹⁰⁸ Buf úgy vélte, hogy a jogi fakultás épületét egy hátsó bejáraton elhagyva, Degenfeld egy rá várakozó ismeretlen személynek is átadhatta a bőröndöt. Az épület lakóit tanulmányozva, Keresztes Kálmánt, a kémia fakultás egykori rajztanárát, mint lehetséges kapcsolati személyt azonosítottak. Bő két hónappal később, még mindig a bőrönd után nyomozva, 1965. október 26-án, tiltott fegyverviselés gyanúja miatt Keresztesnél is újabb eredménytelen házkutatásra került sor.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Peres Sándor (1931-), a BM Kolozs Tartományi Igazgatóság Kémelhárító Ügyosztályának főnöke 1959–1967 között. A megyésítést követően a nyolcvanas évek közepéig a kolozsvári kémelhárítás legfontosabb embere. 1972–1973 között, közel két évig, Kolozsvár titkosszolgálati főparancsnoka, majd Ioana Constantin helyetteseként a Kolozs Megyei Felügyelőség parancsnokhelyettese. Ezredesi rangban tartalékos állományba került 1985. december 12-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_secunitatii/PERES%20ALEXANDRU.pdf> (letöltve: 2019. 11. 28.).

¹⁰⁵ Banciu Constantin (1931-), a Securitate hivatásosa, 1952–1986 között a BM Kolozs Tartományi Igazgatóságán, majd a Kolozs Megyei Felügyelőségen szolgált. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1986. szeptember 3-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_secunitatii/BANCIU%20CONSTANTIN.pdf> (letöltve: 2019. 11. 30.).

¹⁰⁶ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 515–521. f.

¹⁰⁷ Uo., 513–514. f.

¹⁰⁸ L.: az 1965. augusztus 18-i jegyzőkönyvet és a 19-i titkosszolgálati jelentést a Kosztin Gyulánál tartott házkutatásról. 502–508. f.

¹⁰⁹ L.: az 1965. október 26-i házkutatási javaslatot és az ugyanaznapra kiállított házkutatási parancsot. Uo., 499–501. f.

1965. augusztus-szeptemberében zajlott le a Márffy–Listowel-ügy, amely a „kincs” kutatásában is váratlan eredményeket hozott. A Romániába hazautazó Márffy született Teleki Margit,¹¹⁰ a diplomata Márffy–Mantuano Tamás¹¹¹ felesége, meglátogatta Marosvásárhelyen élő testvérét, gróf Teleki Mihályt.¹¹² Néhány napos késedelemmel hozzácsatlakozott sógorasszonya, férjének testvére, Listowel Judith.¹¹³ Miután a Securitate időben felkészült a látogatókra, végig ellenőrzése alatt tartotta az eseményeket.¹¹⁴ Márffy és Listowel Kolozsvárra is eljutottak, és a látogatókhoz telepített ügynökként csatlakozott „Jordáki János”, polgári nevén Ferenczi Emma is, aki 1962. szeptember 13. – november 14. közötti külföldi tartózkodása során Londonban ismerte meg Márffyt.¹¹⁵ A két hölgy Kolozsváron Ferenczinél szállt meg, akinek az információi alapján, a kolozsvári kémelhárítás 1965. szeptember 6-án, telefonon kérte a bukaresti központtól, hogy a hazafelé tartó két brit állampolgár esetében vámvizsgálatot rendeljenek el.¹¹⁶ 1965. szeptember 7-én, a bukaresti băneasai reptéren Márffy Margitnál megtalálták a „kincset”, az arany ékszereket és briliánsokat, amelyeket néhány irattal és 130 lej valutával együtt elkoboztak, majd a formások elkészítése után átadták az Állami Banknak.¹¹⁷

A kolozsvári Securitatén Buf százados az 1965. december 6-i szintézisjelentésben összegezte a történeteket. Elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy szeptember és október folyamán, bár figyelmeztették a Körösvidék Tartományi

¹¹⁰ Teleki Margit grófnő (Gernyeszeg, 1910. február 13. – London, 1995. november 3.).

¹¹¹ Márffy–Mantuano Tamás (Róma, 1907. március 20. – London, 1969. március 21.), 1930-tól 1948 februárjáig a magyar Külügyminisztérium szolgálatában állott, 1941–1943 között az ankarai magyar követségen kapott beosztást. Magyar gyeplabda játékosként részt vett az 1936-os nyári olimpián. Az 1950-es években a magyar titkosszolgálat ingerküszöbét is elérte. Róla L.: Ötvös István: Államvédelem a kalapszalon nyomában. Márffy Mantuánó Tamás sikertelen szervezési kísérlete, *Kommentár*, 2012/2, 71–79. p. <http://kommentar.info.hu/iras/2012_2/allamvedelem_a_kalapszalon_nyomaban> (letöltve: 2019. 01. 19.).

¹¹² Teleki Mihály gróf (Gernyeszeg, 1908. augusztus 20. – München, 1988. szeptember 27.). Élettörténete részletesen kibontakozik a Securitate róla vezetett körülbelül 2000 oldalas anyagában. ACNSAS, fond I, 085918/1–7. sz. d.; fond I, 260103 sz. d.

¹¹³ Listowel Judith grófnő (Kaposvár, 1903. július 12. – London?, 2003. július 15.), újságíró, a munkáspárti politikus William Francis Hare, Listowel 5. grófjának első felesége, 1933–1945 között. L.: Judith, Countess of Listowel. Obituaries, *The Telegraph*, 2003. július 22. <<https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1436725/Judith-Countess-of-Listowel.html>> (letöltve: 2019. 01. 19.).

¹¹⁴ A látogatás előzményei, történései és későbbi következményei részletesen megtalálhatóak Teleki Mihály titkosszolgálati anyagában. Megfigyelési-adatgyűjtő dossziéjának harmadik kötete szinte kizárólag ezzel foglalkozik. L.: ACNSAS, fond I, 085918/3. sz. d.

¹¹⁵ L.: JÁNOSI Csongor: Az 1950-es és 1960-as évek Kolozsvárjának eszményi ügynökalkaja. „Jordáki János” a titkosszolgálati iratok tükrében, *Pro Minoritate*, 2018 Tél, 44–75. p.

¹¹⁶ ACNSAS, fond Rețea [a továbbiakban Hálózati fond], 179812 sz. d., 17. f.

¹¹⁷ A II. Kémelhárítási Igazgatóság 1965. szeptember 15-én készített listajegyzéket a valóban Monte Cristói képeket idéző ékszerekről, továbbá a lefoglalt iratokról és valutáról. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 2. kötet, 302–303. f.

Igazgatóságot, mégis megengedték, hogy Auersperg Klementina és Konradshaim Ilona,¹¹⁸ osztrák állampolgárok, továbbá Bethlen lánya, Martin Klára, magyar állampolgár, több csomag ezüstoneszögöt kivihessenek az országból. Buf úgy vélte, hogy Bethlen további értékeket rejteget, és csupán arra vár, hogy külföldi kapcsolatai révén kijuttathassa az országból.¹¹⁹

Bethlen Béla szobakönyha lakásának lehallgatását az elkövetkezendőkben értelemszerűen hat havonta meghosszabbították. Ennek megfelelően 1965 decemberében és 1966 májusában is. 1966. június 6-án a lehallgatás hirtelen megszakadt, miután a gróf által a meszeléssel megbízott két személy kihúzta az akadálnak vélt drótkábelt és mikrofont. A 16.17-kor megszakadt adást az ügyeletes jelentette, és azonnal a helyszínre küldtek egy egységet, amely kiderítette a történeteket. A kiszállást Bethlennek azzal magyarázták, hogy a két illegálisan dolgozó festő a gyanú szerint a vállalatuktól eltulajdonított anyagokkal akart dolgozni, míg a festőknek meg azzal, hogy a grófról azt gyanítják, a falakban arany ékszereket rejteget. Mindkét festőt beszervezték, a műszaki hibát pedig kiküszöbölték, anélkül hogy a Bethlen-házaspár gyanút fogott volna.¹²⁰ A Securitate úgy vélte, hogy az esetre csak a szolgálati mulasztás miatt kerülhetett sor, mert a lehallgatást végzőknek, többször is módjukban állt értesülni a tervbe vett javítási munkálatokról. Pleșiță alezredes parancsára ezért szolgálati elmarasztalásban részesült a bűnbaknak kikiáltott Orza Valerie főhadnagy, továbbá Moldovan Vasile és Cazan Victor századosok.¹²¹

1966. január 7-én, a kolozsvári Securitatén sor került Bethlen ügyének alaposabb kiértékelésére, amelyhez hozzászólt az Igazgatóság minden jelentősebb tisztje, Hanches Ioan alezredes,¹²² Pușcaș Ilie őrnagy,¹²³ Corin Aurel ezre-

¹¹⁸ Konradshaim Ilona, született széki Teleki (Kolozsvár, 1901. február 28. – Bécs, 1993. november 14.).

¹¹⁹ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 470–475. f

¹²⁰ L.: a Bethlen-házaspár nyilatkozatait, továbbá a munkálatokat felvállaló Csiszér József és Kulcsár Zoltán nyilatkozatait és kötelezvényeit. Uo., 165–172, 438. f.

¹²¹ A BM Kolozs Tartományi Igazgatóságának parancsnoka személyesen jelentette 1966. június 15-én Negrea Vasile altábornagynak a Bethlen lakásán történeteket. Uo., 428–431. f.

¹²² Hanches Ioan (1928–2000), a Securitate hivatásosa. Személyi adatlapja meglehetősen hiányos. Vélhetően az 1960-as évek végéig a BM Kolozs Tartományi, majd a Kolozs Megyei Felügyelőségén szolgált. Ezt követően, 1970–1979 között a Kovászna Megyei Felügyelőség főfelügyelője volt. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1984. december 4-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_secunitatii/HANCHES%20IOAN.pdf> (letöltve: 2019. 12. 18.).

¹²³ Pușcaș Ilie (1930–1989), a Securitate hivatásosa, 1951–1968 között a Kolozs Tartomány 3. Ügyosztályán szolgált különböző beosztásokban. A megérett követően 1968–1979 között a Szilágy Megyei Felügyelőség főfelügyelője. Karrierjét Kolozsváron fejezte be, az 1. Ügyosztály keretében, ahol rövid időre, 1980–1981 között az 1/A ügyosztály főnöke volt. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1981. január 12-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_secunitatii/PUSCAS%20ILIE.pdf> (letöltve: 2019. 12. 18.).

des, Dumitrașcu Neculai alezredes,¹²⁴ majd Pleșiță alezredes is. A tartományi főnök megállapította, hogy a hozzászólások alapján az akciónak semmiféle iránya nincs és ezért három pontban összegezte a kémelhárítással közösen végzendő teendőket: 1. Korlátozó intézkedésekkel és közbeékelte informátorokkal vessenek véget a külföldre irányuló információáramlásnak és tiltsák meg néhány nem kívánatos személy belépését az országba. 2. Tisztázzák Bethlen kolozsvári és marosvásárhelyi kapcsolatait, miben állnak ezek és milyen akciókat kezdeményeztek közösen. 3. Szerezzék meg és kobozzák el a náluk található értékeket, a felkutatásba pedig vonják be a Milíciát is.¹²⁵

1966 folyamán értelemszerűen tovább folytatódott a külföldről Bethlen Bélához látogató rokonság megfigyelése, amelyek maguk után vonták a hazautazókkal szembeni határvizsgálatokat.¹²⁶ A Securitate háttérintézkedései fényében, 1966. április 15-én a gróf sikertelen beadvánnyal fordult Ion Gheorghe Maurer miniszterelnökhöz, amelyben kérte, engedélyezzék útlevélkérelmét, hogy részt vehessen az érettségizése 60. évfordulójára rendezett magyarországi találkozón, továbbá, hogy láthassa az odakint élő két lányát és kilenc unokáját, akiket az elmúlt 21 évben nem láthatott.¹²⁷ Titkosszolgálati nemtetszést okozott az is, hogy 1966. március 14-én vejevel, Martin Ferencsel együtt meglátogatta Márton Áron püspököt Gyulafehérváron, és hogy tovább folytatta a havi pénzgyűjtést Bánffy Elza javára.¹²⁸

1966. november 30-án Bethlen ügyének irányítását a III. Belföldi Hírszerzési Igazgatóság bukaresti központja vette át, magához rendelve az ügy fontosabb iratait is. A külföldi rokonság hazalátogatására számítva tervbe vették a Maros-Magyar Autonóm Tartományban működő „Orbán Mária”¹²⁹ informátori felhasználását is.¹³⁰

¹²⁴ Dumitrașcu Neculai (1924–2003), a Kolozs Tartományi Igazgatóság főnök-helyettese 1961–1968 között. A megyésítés után 1968–1973 között a Beszterce-Naszód Megyei Felügyelőséget irányította, majd visszatért Kolozsvárra, ahol rövid helyettesi időszak után, 1974–1981 között, ezredesi rangban, a Kolozs Megyei Felügyelőség főnöke volt. Tartalékos állományba került 1981. szeptember 21-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_secunitatii/DUMITRASCU%20NECULAI.pdf> (letöltve: 2019. 11. 26.).

¹²⁵ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 476–478. f.

¹²⁶ 1966. június 29-én a kolozsvári Securitate arra kérte a körösvidéki kollégákat, hogy az ország elhagyásakor alapos vámellenőrzésre kerüljön sor Bethlen Dánielné Ilona magyar állampolgár esetében. Uo., 77. f.

¹²⁷ Uo., 93–95. f.

¹²⁸ Lásd az 1966. július 13-ai helyzetelemzés, illetve a Hunyad Tartományi Igazgatóság gyulafehérvári rajoni osztályának címzett 1966. augusztus 1-jei átirat tartalmát. Uo., 465–469. f.

¹²⁹ Széki gróf Teleki Gemma (Kolozsvár, 1908. augusztus 28. – Marosvásárhely, 2001.) informátori karrierje 1942-ben kezdődött, amikor Günther Schlegelberger a Gestapo marosvásárhelyi rezidense, az NSZK későbbi diplomatája beszervezte, a későbbi folytatásban pedig, 1951-től 1989-ig, a Securitate „Orbán Mária”, majd „Olga” fedőnevű informátoraként működött. ACNSAS, fond R, 310575 sz. d. 1–4. kötet.

¹³⁰ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 464. f.

Mindennek ellenére a bukaresti központi irányítás nem hozott jobb eredményeket, és az is némi enyhüléssel járt Bethlen Béla titkosszolgálati megítélésében, hogy 1967 folyamán a meglehetősen vérszomjas Pleșiță tartományfőnöki pozíciójába, a jóval moderáltabb Ioana Constantin alezredes került. Tovább folytatódott ugyan az informátori hálózat tájékoztatásainak módszeres elemzése, a gróf lakásának lehallgatása,¹³¹ a hozzálátogató rokonság és mások módszeres határellenőrzése,¹³² de kiugró eredmények hiányában a kolozsvári arisztokrata közösség szellemi vezérének tartott időközben „Barbu Ioan” fedőnévre módosított Bethlen megfigyelése ismét gépiessé vált.¹³³

1968 tavaszán engedélyezték Bethlen Béla számára a magyarországi ronklátogatást. A határátkeléskor tartott április 26-ai vámvizsgálat során megtalálták nála emlékiratai egy példányát, amelyet azonnal elkoboztak, majd a későbbiekben a 3110/2.V./76168. számú átírat kíséretében megküldték a kolozsvári Securitate-nak.¹³⁴ 1968 krónikájához hozzátartozik az is, hogy az egykori főispán felesége, Klára, kiutazhatott Münchenben élő Ágnes lányához és családjához. A Securitate a szokásos vámvizsgálaton túl,¹³⁵ „Jordáky János” ügynöknővel biztosította az operatív helyzetet, aki Andorrában élő fiához utazva, az 1968. november-decemberi nyugat-európai utazása részeként kémelhárítási megbízásokat is elvállalt. Együtt utazott Bethlen Klárával, és hazatérésekor részletesen beszámolt Peres alezredesnek a müncheni Degenfeldek mellett a Párizsban felkeresett „célszemélyekről” is.¹³⁶

1969 nyarán ismét előtérbe került Bethlen kézírata, „Erdély igaz története”, és bár a kolozsvári Securitate „Orbán Mária” ügynöknőn keresztül megpróbálta megszerezni a kéziratot, a proosztata-gondokkal küzdő Bethlen megtagadta átadását. 1969. július 24-én, az időközben őrnaggyá előléptetett Buf javaslatára a kézirat megszerzése okán számításba vették az esetleges házkutatást is.¹³⁷ A fél évvel későbbi november 7-i helyzetelemzésre a kéziratot még mindig nem sikerült megszerezni, végül kihasználva, hogy a gróf kezelésre a

¹³¹ Elődjéhez hasonlóan, Ioana alezredes is kérvényezte Bethlen lakásának lehallgatását. A Securitate 1967. évi átszervezése után, Stoica Constantin vezérőrnagy vált a legfelső szintű illetékessé. Uo., 422–423. f.

¹³² 1967. május 30-án sor került Sándor Anna amerikai állampolgár vámellenőrzésére és a nála talált tárgyak elkobzására. A Hunyad Tartományi Igazgatóság területén több mint 40 „egykori földbirtokost” is meglátogatott, a Kendeffy-család hátrahagyott tárgyai is hozzákerültek, működése azonban feltűnést keltett és hatósági intézkedésekhez vezetett. Némileg korábban, május 6-án, informátori tájékoztatásokra hivatkozva, szintén a Kendeffy-család vagyontárgyai miatt, a kolozsvári Securitate arra kérte a bukaresti központot, hogy rendelje el az Ausztriába visszatérni készülő Majthényi Albert alapos vámellenőrzését is. Uo., 79. f.

¹³³ L.: az 1968. december 8-ai intézkedési terv tartalmát. Uo., 26–30. f.

¹³⁴ Uo., 416. f.

¹³⁵ Uo., 57. f.

¹³⁶ L.: „Jordáky János” Peres alezredesnek továbbított 1969. január 7-i tájékoztatását. ACNSAS, Hálózati fond, 189414 sz. d., 2. kötet, 147–158. f.

¹³⁷ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 415–416. f.

kovácsnai szanatóriumba utazott, távollétében lefényképezték a visszaemlékezés egy részét, melyet aztán Fényes Ferenc őrnagy román nyelvre is lefordított. Úgy tervezték, hogy a későbbiekben megszerzik a kezelés ideje alatt megírt további részeket is, de miután még két személyt betettek Bethlen szobájába, írni többet már nem tudott, és végül megszakítva a kezelést december 9-én Marosvásárhelyre utazott.¹³⁸

1970. március 18-án sor került Bethlen Béla „figyelmeztetésére”, melynek során a gróf a Securitate felkérésének eleget téve „tanulmányozásra” átadta emlékiratainak egy példányát, ugyanakkor kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy a jövőben külföldi állampolgárokkal lefolytatott találkozóiról szóban vagy írásban tájékoztatja Buf őrnagyot.¹³⁹ 1970. július 10-én a Kolozs Megyei Művészeti és Kulturális Bizottság három tagja felmérte a Bethlenék lakásán található 4 képet, köztük a gróf nagyapját Bethlen Pált ábrázoló olajfestményt, melyeket az ügynökjelentések alapján a kolozsvári Securitate tisztjei „kincseknek” gondoltak. A szakértői véleményből kiderült, hogy a képeknek csupán eszmei értéke van, és ezzel a titkosszolgálat tisztjei is lehiggadtak.¹⁴⁰

1970. december 26-án Buf őrnagy műveleti tiszt, és Căbulea Traian alezredes,¹⁴¹ irodafőnök, javasolták a „Barbu Ioan” fedőnevű dosszié lezárását, amelyet két nappal később jóvá is hagytak.¹⁴²

„Baltazar” megfigyelése (1972. szeptember 5. – 1977. május 13.)

1972. szeptember 10-én újabb megfigyelési dosszié a 2734. számú felfektetésére került sor. A kolozsvári Securitate nem magyarázta különösebben az intézkedést, csupán csak, hogy az „Epilógus” fedőnevű országos akció vonalán meghozott intézkedésekhez tartozik. Az „Epilógus” elsősorban a könyvtárak, múzeumok, levéltárak és antikváriumok állományainak átvilágítását, a tőkés-földesúri múlt „reakciós” irodalmának listázását és az irredenta/kommunistaellenes művek eltávolítását szolgálta, azonban időben párhuzamosan kiegészítette az 1972 októberében kibontakozó „Ellenszer” [Antidot] fedőne-

¹³⁸ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 4. kötet, 1–158., 224–295. (háttoldal is). f.

¹³⁹ Uo., 3. kötet, 55–56. f.

¹⁴⁰ Uo., 47., 54. f.

¹⁴¹ Căbulea Traian (1927–1995), a Securitate hivatásosa. 1950 és 1956 között különböző tisztségeket látott el, majd századosi rangfokozatban tartalékos állományba került 1956. június 30-án. 1959-ben reaktiválták és a Kolozs Tartományi, majd a Kolozs Megyei Felügyelőség belföldi hírszerzési osztályain működött 1981. május 13-ig, amikor alezredesi rangban ismét tartalékos állományba került. Ez sem bizonyult véglegesnek. Személyi adatlapja alapján, 1982–1984 és 1986–1989 között, újra meg újra szolgálatot teljesített. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrole_securitatii/CABULEA%20TRAIAN.pdf> (letöltve: 2019. 11. 27.).

¹⁴² ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 1. kötet, 5 (háttoldal). f.

vú országos akcióttervet is. A pártvezetőség kérésére a Belügyminisztérium a Titkársági Igazgatóságon át mozgósította karhatalmi szerveit, a Securitatét és a Milíciát, hogy szervezeten, összedolgozva lépjenek fel az elsősorban a határon túlról – az 1970-es árvízkárosultak megsegítése ürügyén – behozott rendszerellenes, „vallásos-misztikus” és a pornográf irodalom ellen.¹⁴³

Nem teljesen világos, hogy a kolozsvári Securitate miért lépett újra Bethlen ügyében, de vélhetőleg külföldi kapcsolatai, továbbá a bethleni, dési, és széki 1970-es árvízkárosultak megsegítése állt a háttérben.¹⁴⁴ 1971 tavaszán a Kolozs és a Beszterce-Naszód Megyei Felügyelőségek több átíratot is váltottak Bethlen ügyében. Közös erőfeszítéssel kiderítették, hogy 1970 júniusától kezdődően Bethlen többször is meglátogatta Fülöp Lajos bethleni református lelkészt. A gróf listát kért az árvízkárosultak nevééről és lakcíméről. Miután a postát rendszeresen elfogták, a 32 személy nevét tartalmazó bethleni lista is a Securitatéhoz került. A kolozsváriak szerint a listát Bethlen tovább akarta küldeni Münchenbe Degenfeld Sándornak, aki aztán a „segítségnyújtás álcája ürügyén” tovább tevékenykedhetett volna a Román Népköztársaság ellen. Némi nyomozás után kiderült, hogy Bethlen a dési lakosok megsegítésére is vállalkozott. Ennek ismeretében, miután nem járt a részleteket tisztázó informátor felfedésével, 1971. február 20-án, Dumitrescu Dumitru főfelügyelő-helyettes, alezredes,¹⁴⁵ és Rugină Teodor ügyosztályfőnök, alezredes¹⁴⁶ a szomszédos megye hozzájárulását kérték, hogy az 1970 márciusában figyelmeztetett Bethlen Bélával elbeszélgethessenek a témáról.¹⁴⁷ A beszterce-naszódiak, Dumitraşcu Neculai főfelügyelő, ezredes, és Rusu Grigore ügyosztályfőnök-helyettes, alezredes,¹⁴⁸ 1971. március 16-án hozzájárultak a

¹⁴³ L.: JÁNOSI Csongor: Lelkészszors Erdélyben a kommunista rendszerben. Dobri János (1914–1990), In: HORKAY Anna (szerk.): Az igazság szabadokká tesz titeket! (Jn 8,32). *Volt pataki diákok, lelkészek megpróbáltatásai az egyházellenes kommunista diktatúrákban kárpát-medencei kitekintéssel*, Hernád Kiadó, Sárospatak, 2017, 101–122. p.

¹⁴⁴ L.: az 1972. október 10-ei intézkedési terv tartalmát. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 3. kötet, 6–9. f.

¹⁴⁵ Dumitrescu Dumitru (1926–), a Securitate hivatásosa 1953-tól. 1962–1972 között a BM Kolozs Tartományi Igazgatóságán, majd a megyésítést követően a Kolozs Megyei Felügyelőségen szolgált. 1972–1984 között a Fehér Megyei Felügyelőség vezető főfelügyelője volt. 1984-ben visszahelyezték Kolozsvárra, majd ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1984. december 4-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrel_securitatii/DUMITRESCU%20C%20DUMITRU.pdf> (letöltve: 2019. 11. 29.).

¹⁴⁶ Rugină Teodor (1926–2005), a Securitate hivatásosa, 1948–1976 között a BM Kolozs Tartományi Igazgatóságának marosi, szamosújvári és dési rajoni ügyosztályain, majd a Kolozs Megyei Felügyelőségen szolgált. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1976. november 30-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrel_securitatii/RUGINA%20TOADER.pdf> (letöltve: 2019. 11. 29.).

¹⁴⁷ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 3. kötet, 81–94. f.

¹⁴⁸ Rusu Grigore (1924–1986), a Securitate hivatásosa. 1948–1968 között a BM Kolozs Tartományi Igazgatóságán szolgált, majd a megyésítést követően a Beszterce-Naszód

kéréshez. Ennek megfelelően került sor az 1971. április 10-ei „tisztázó” beszélgetésre, amelynek során miután elhangzott, hogy a Degenfeldek a segítségnyújtáson túl információszerzésre használnak bizonyos személyeket, utoljára figyelmeztették Bethlen Bélát, aki megígérte, hogy több hasonló tevékenységbe nem bonyolódik bele.¹⁴⁹ Csak ezután a beszélgetés után derült ki, hogy a gróf 1970 augusztusában a Kolozsvár–Íriszi református gyülekezet parókiáján dolgozó széki munkásokkal kétszer is találkozott, akiktől szintén megszerzte az árvízkárosultak névsorát és címét.¹⁵⁰

Az árvízkárosultak megsegítése, mint fő ok mellett szól az is, hogy a központi direktívákra cselekvő helyi politikai rendőrség 1972. október 10-i intézkedési tervének előzményeiből kiderül, hogy a gróf tettei nem indokolták a különben teljesen szokványosan elrendelt ügynökhálózat – „Popan”, „Robert”, „Toth Francisc”, „Ştefan” informátorok – ráállítását. Mi több, az 1970. március 18-i „figyelmeztetés” után a kolozsvári Securitaténak több intézkedésével sikerült legalább részben lejáratnia Bethlent a helyi arisztokrata közösség tagjai előtt. A gróf a „figyelmeztetésekor” ígéretet tett arra, hogy az elkövetkezőekben a nála látogatást tevő idegen állampolgárokat írásban jelenti Buf őrnagynak. A gyakorlatban ez írásban és szóbeli tudósítással is megvalósult. Bethlennek a Securitate épületében és más nyilvános, forgalmas helyen kellett találkoznia Buffal, ahol azonban mások is meglátták. 1971-től, miután a gróf észrevette, hogy ismerősei kerülnek, az elkövetkezőekben igyekezett elkerülni azokat a személyeket, akik a jelentés-kötelezettség terhe alá estek.¹⁵¹ Még rosszabb volt számára az a dehonesztáló történet, amelyet Bethlen egyik beszámolójára alapozva, a Securitate „Marinescu” ügynökön át továbbadott báró Bánffy Istvánnak, aki aztán külföldre írt levelekben és kolozsvári ismerősei között széles körben elterjesztett. Eszerint Bethlen 1970 folyamán 5 ezer lejt kapott külföldről azzal, hogy szétossza a rászoruló „egykori földbir-

Megyei Felügyelőségre került. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1977. március 31-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_securitatii/RUSU%20GRIGORE.pdf> (letöltve: 2019. 11. 28.).

¹⁴⁹ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 3. kötet, 101. (hátdoldal is) f.

¹⁵⁰ L.: Sógor Sándor református lelkész 1971. július 1-jei tisztázó jelentését. Uo., 106. f.

¹⁵¹ Ezt vizsgálja Buf Ioan őrnagy 1972. november 10-i jelentése, amelyben a Bethlen Bélával véletlenszerűen lefolyt Traian utcai találkozását és az ekkor elhangzottakat örökítette meg. Bethlen a Securitate épületéből tartott hazafelé, ahol éppen Bufot próbálta elérni, hogy bejelentse, Münchenben élő lánya előző napon megérkezett és 6 napig Kolozsváron fog tartózkodni. Buf kérdésére, mi az oka annak, hogy más a közelmúltban külföldiekkel lefolyt találkozását nem jelentette be, Bethlen azt válaszolta, tanúkkal igazolja, hogy 1972 folyamán inkább vidékre utazott, mintsem, hogy az őt ismerő és vele beszélgetni kívánó külföldivel szóba elegyedjen. Bethlen elmondta, hogy inkább nem beszélget senkivel sem, csakhogy ne kelljen erről jelentést tennie a Securitatén. 1971 folyamán, amikor egy ilyen „kötelezettségnek” kellett eleget tennie, „Mureşan monostori lelkész” meglátta és többet azóta sem akart szóba állni vele, mint ahogyan mások sem barátai és ismerősei köréből. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 3. kötet, 130–131. f.

tokosok” között, erre azonban nem került sor, miután eltulajdonította az összeget.¹⁵² Ehhez képest a valóság az volt, hogy 1970 folyamán elhunyt Dr. Kiss Géza kolozsvári egyetemi tanár és felesége is. Utóbbi temetési ceremóniáján, régi barátként, Bethlen is leróta kötelezettségét. A végrendeleti utasítás szerint az utánuk maradt kevéske pénzt, 5 ezer lejt, a kolozsvári rászorulóknak közt kellett szétosztani. A végrehajtásban érintettek Bethlent is megkérdezték, ha ismer ilyen személyeket. A gróf értelemszerűen tudott rászorulókról és a későbbiekben egy 10 személyes listát állított össze. A listát elfogadták, de miután a végrehajtással megbízott özv. Kovács Irén lábát törte, Bethlent kérték fel a pénzösszeg kézbesítésére, aki végül Bánffy Dénes, Ajtai Jolán, özv. Borbély Nóra, Kerekes Teréz, Vajna Ádám, Lőfi Ágnes, Mikes Mihály, Kiss Rozália, Toldalagi Irma, illetve özv. Kabos Gyárfás között a fejenkénti 500 lejt szétosztotta. Bethlen Béla a történeteket 1970. október 31-i, illetve 1971. január 8-i tájékoztatásaiban részletesen ismertette Buf őrnaggyal, aki aztán a részleteket a gróf hitelrontására használta fel.¹⁵³

A gróf megfigyeléséről rendelkező 1973. április 23-i és az 1974. február 2-i akciótervek a hiábavaló iratképzés bizonyítékai.¹⁵⁴ Az egyre gyakrabban gyengélkedő Bethlenről az informátori hálózat is egyre kevésbé tudott érdemlegeset felmutatni. Muşuroia Gheorghe alezredes, az 1. ügyosztály főnöke,¹⁵⁵ 1974. július 26-án el is rendelte, ha a következő három hónapban is betegeskedik, akkor tűzzék napirendre a megfigyelési akció és dossziéja lezárását. A gróf iránti érdeklődést azonban még felvillanyozta a hír, hogy újra dolgozik emlékiratain, továbbá a Farkas-utcai templomnál idegenvezetőként tett azon kijelentése, miszerint nagyon elégedett munkakörével, mely lehetővé teszi, hogy a látogatóknak a templom története mellett elmagyarázza Erdély igazi történetét is.¹⁵⁶

„Baltazar” megfigyelési dossziéját vizsgálva, tartalma alapján nem a Buf őrnagy koordinálta informátori hálózat szállította a leglényegesebb tájékoztatásokat, hanem a kémelhárítás főnöke, Peres Sándor ezredes irányítása alatt működő „Jordáki János”. Az ügynöknő az, aki Degenfeld Ágnes legmagasabb szintű titkosszolgálati érdeklődést kiváltó hazalátogatásairól a legrészletesebben tájékoztatott. „Jordáki János” az ajándékként, csomagban vagy egyéb úton-módon kapott nyugati cikkek értékesítésében hathatósan közreműködött. 1976-ban elérte, mindamelllett, hogy a nyugatnémetországi se-

¹⁵² Uo., 6–9. f.

¹⁵³ Uo., 77–79. f.

¹⁵⁴ Uo., 3–5., 10–11. f.

¹⁵⁵ Muşuroia Gheorghe (1933-), a BM Kolozs Tartományi Igazgatóságán, majd a Kolozs Megyei Felügyelőségen szolgált 1954–1976 között, ezt követően áthelyezték a Beszterce-Naszód Megyei Felügyelőséghez, ahol 1977–1989 között ezredesi rangban a felügyelőség parancsnoka volt. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_secunitatii/MUSUROIA%20GHEORGHE.pdf> (letöltve: 2019. 11. 29.).

¹⁵⁶ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 3. kötet, 5. (háttoldal is). f.

gélycsomagok címzettje volt,¹⁵⁷ hogy felkerüljön arra az 5 személyes – Lőrincz Johanna, Borbély Eleonóra, Bethlen Klára, Ferenczi Emma és Szalánczi Éva nevét tartalmazó – listára is, akik a Degenfeldek jóvoltából, háromhavonta 200 német márkában részesültek. Nem utolsó sorban ő volt az, aki a Bethlen család védekezési technikáiról is informált, a nyilvánosságot és ezzel a bejelentési kötelezettséget tudatosan kerülő öreg gróf utolsó években szokássá vált magatartásáról, vagy lánya, Ágnes, óvatos, minden félreérthetőséget és provokációt kerülő viselkedéséről, melynek célja a mindenkori akadálymentes hazalátogatás volt.¹⁵⁸

Bethlen története végül titkosszolgálati szempontból is kifáradt. 1977. május 13-án Buf Ioan őrnagy a 89 éves gróf megfigyelési dossziéja lezárására tett javaslatot. Indoklása szerint, mindamellet, hogy a kompromittálásra fordított erőfeszítések meghozták gyümölcsüket, és az utóbbi években nem okozott különösebb nehézségeket, Bethlent betegsége is lakásához kötötte, és [emiatt] már nem jelentett érdeklődést a titkosszolgálati szervek számára. Buf és az Oprea Florian őrnagy¹⁵⁹ szignózta javaslatot jóváhagyták.¹⁶⁰

Következtetések helyett

Bethlen Béla román titkosszolgálati anyagainak vázlatos keresztmetszete is elegendő ahhoz, hogy élettörténete a közösségszolgálat és az emberi méltóság egyik mintatörténetévé váljon. Bármilyen szerepkörben is volt, hatalmi pozícióban, börtönviseltként, üldözöttként, a letűnt világ exponenseként, kettős kisebbségként, mindig sikerült megtalálnia a helyes magatartást, melyet a romániai kommunista rendszer folyamatosan ellenőrzött és számon kért tőle.

Sorsának nyomon követése bevezet egy ismeretlen miliőbe, ahol az összefogás, összetartás és a kölcsönös segítségnyújtás a mindennapok része volt. A Securitatének az erdélyi arisztokráciáról írt rutinszerűen gyártott jelentései értelemszerűen a kényszeres ellenségkeresés titkosszolgálati logikája lenyo-

¹⁵⁷ A kolozsvári postaszolgálat Securitatének továbbított felmérése szerint 1975–1976 folyamán körülbelül 10 ezer személy részesült nyugatnémet vagy amerikai segélycsomagban, köztük Ferenczi Emma is. Uo., 195. f.

¹⁵⁸ L.: „Jordáki János” 1973. június 15-i, 1975. október 30-i, 1976. április 1-i és május 12-i jelentéseit. Uo., 147–150., 180–182. (háttoldal is), 186–187., 193–194. (háttoldal) is.

¹⁵⁹ Oprea Florian (1936–1999), a BM Kolozs Tartományi Igazgatóságán, majd a Kolozs Megyei Felügyelőségén szolgált 1959–1989 között. 1976–1989 között a magyar nacionalistákkal foglalkozó 1/B ügyosztály főnöke volt, 1984-től ezredesi rangfokozatban. A kolozsvári magyar értelmiség egyik „specialistájaként” tartották számon. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrela_securitatii/OPRE%20FLORIAN.pdf> (letöltve: 2019. 11. 29.).

¹⁶⁰ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 596325 sz. d., 3. kötet, 2. f.

mataként is olvashatóak, és bár a tendenciózus interpretációk és az aránytalan túlzások következtében, egy többszörösen eltorzított kép vetül elénk, ennek ellenére a sorok között ott található a néma elismerés is, amellyel a hetvenes-nyolcvanas éveiben járó magyar grófnak adóztak.

E tanulmány, mely mindamellett, hogy részben élettörténeti rekonstrukció, a kisebbségi sorsba jutott erdélyi magyar arisztokrata útkeresése is. Az első világháború utáni impériumváltás a bethleni gróf esetében is kötelezővé tette a korszerű gondolkozást és egy olyan új életmodell kidolgozását, melyben a régi magyar élet formái és szellemisége, megfértek és összeegyeztethetőnek bizonyultak a beköszönő román államiság és jogrend jellegzetességeivel.¹⁶¹ Ezt írták át a második világháború eseményei és az ezt követő börtönévek, melyek után a már időskorba jutott egykori kormánybiztosnak újra alkalmazkodnia kellett.

Bethlen Béla 1979. november 6-án, 91 éves korában hunyt el, a kolozsvári házsongárdi temetőben nyugszik.¹⁶²

¹⁶¹ Erre a megállapításra jutottam zabolai gróf Mikes Ármin esetében is. Róla L.: JÁNOSI Csongor: „Hontalanul”: védekezési technikák a két világháború között Nagy-Romániában. Gr. Mikes Ármin (1868–1944), *Pro Minoritate*, 2018 Tavasz, 3–32. p.

¹⁶² Halálozás, *Magyar Nemzet*, 1979. november 13., 35. évf., 265. szám, 6. p.